

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Seminarieledare: Eva Helene Ulvros
Handledare: Kenneth Johansson
2016-05-27, 10.15-12, sal B 339, Lux.

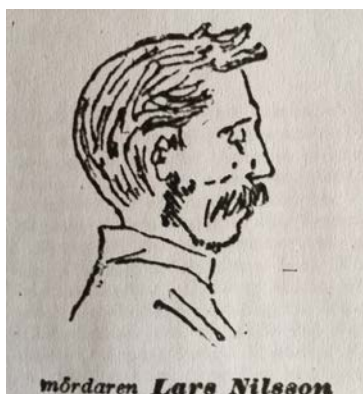
Sista avrättningen i Skåne

En kvalitativ textanalys med hermeneutisk ansats av Löderupsdramat år 1900

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Källmaterial och källkritik	2
1.3 Avgränsningar.....	3
1.4 Teoretiskt ramverk	3
1.5 Metod	5
1.6 Begreppsdefinitioner.....	6
1.6.1 Mosaisk rätt.....	6
1.6.2 Beredelse.....	6
1.7 Tidigare forskning.....	7
1.7.1 Internationell forskning.....	7
1.7.2 Svensk forskning.....	8
2 Historisk bakgrund	11
2.1 Upplysningstiden.....	13
3 Analys	14
3.1 Brottet	14
3.2 Rättsprocessen	16
3.3 Straffet	29
3.4 Förslag till vidare forskning.....	35
4 Resultat och avslutande diskussion.....	36
5 Käll och litteraturförteckning	39
6 Bilaga, kronprinsens benådningsavslag	41

1 Inledning

Skånska Dagbladet 23 augusti 1900.

Klockan fem på morgonen den 23 augusti år 1900 avrättades den dödsdömde fången Lars Nilsson på länsfängelset i Malmö genom halshuggning. Det var sista gången i Skåne och tredje sista gången i Sverige som staten ansåg sig ha rätten att verkställa det ultimata kroppsstraffet: att en dömd mördare fick plikta med sitt liv. Nilsson hade mördat butiksbiträdet Katarina Romare i Löderup utanför Ystad två år tidigare i samband med ett inbrott i en handelsbod och erkänt gärningen.

Ett av vittnena inne på fängelsets gård denna

torsdagsmorgon var fängelseläkaren Thure Petrén. I juni samma sommar hade Petrén gjort ett sista försök att rädda den så kallade Löderupsmördaren från avrättning genom det brev han skrev till sin kollega på Lunds Hospital, där Nilsson omskrevs som "stackars Löderupskranken".¹ Vissa läkare och jurister ville att Lars Nilsson på grund av sjukdom skulle sona sitt brott i fängelse, men detta lyssnade inte Kunglig Majestät till.² Nilssons avrättning skedde i en brytningstid mellan en gammal rättstradition och en modern, där livstids fängelse kom att ersätta straffet för mord. Dödsstraffet i Sverige verkställdes sista gången 1910.³

Löderupsdramat kom att bli mycket omskrivet i skånska medier. Men inom forskningen har inte fallet uppmärksamrats särskilt mycket tidigare, till skillnad från många andra dåtida mordfall i Sverige. Det är en forskningslucka som jag här hoppas kunna fylla.

Genom att göra en kvalitativ textanalys av medierapporteringen i Skåne vill jag reda ut om det fanns spår av den debatt kring dödstraffet som pågick i riksdagen under senare delen av 1800-talet. Dessutom vill jag i detalj få veta hur rättsprocessen såg ut mot Löderupsmördaren.

En annan, mycket märklig, omständighet var att just år 1900 avrättades tre fångar i Sverige: Teodor Sallrot i Karlskrona, Lars Nilsson i Malmö och Johan Filip Nordlund i Västerås. Detta i en tid då kungen vanligtvis benådade dödsdömda mördare och omvandlade straffet till livstids fängelse. Så många avrättningar under ett år hade inte skett i landet på över 35 år. Vad var det som var så speciellt med 1900?

¹ Landsarkivet Arkivcentrum Syd, Ingelstads och Jerrestads häradsrätt, akt om fången Lars Nilsson, brev från Lars Nilsson till professor Ödman på Lunds Hospital, 1899-11-06.

² Landsarkivet Arkivcentrum syd, hovrätten för Skåne och Blekinges arkiv, volymen Kungliga bref år 1900, akt om Lars Nilssons benådningssökan.

³ Bruun, Jan-Eric, "Sista avrättningen i Sverige" i *Populär Historia* 11/2010.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att studera rättsprocessen mot och medierapporteringen om den så kallade Löderupsmördaren Lars Nilsson 1898-1900 i en dåtida kontext. Genom att göra en kvalitativ textanalys med en hermeneutisk ansats av mitt källmaterial, som både har djup och bredd; domstolsprotokoll, brev och annan korrespondens, tidningsklipp, psykiatriska utredningar med mera, hoppas jag kunna komma nära fallet på flera olika plan och på så vis kunna besvara mina frågeställningar.

Mina frågor är som följer:

- Hur märktes debatten kring dödsstraffet i Sverige i den skånska lokalpressens bevakning av Lars Nilssons rättegång, dom och avrättning?
- Hur fortlöpte den juridiska processen mot Lars Nilsson från gripande till verkställande av dödsstraffet?

1.2 Källmaterial och källkritik

De primärkällor som jag använder för att besvara mina två frågeställningar är dels lokala dagstidningar från Skåne, dels protokoll, korrespondens och domar som finns på Landsarkiv och Riksarkiv. Jag har i min studie valt att granska fyra olika skånska tidningar; *Skånska Dagbladet* (frisinnad liberal), *Sydsvenska Dagbladet* (nationalliberal, konservativ), *Ystads Allehanda* (liberal) och *Arbetet* (socialdemokratisk). *Skånska Dagbladet* var den tidens ledande tidning i Skåne med en daglig upplaga på 48 000 exemplar. *Ystads Allehanda* var ledande lokaltidning i trakten där mitt undersökta mordfall inträffade.

Skånetidningarna vid denna tid bestod endast av ett fåtal sidor per utgivningsdag, oftast tre till fyra sidor, därför har jag inte noterat sidnummer i min undersökning. Noterbart är även att tidningarna ofta kom ut med både en morgonupplaga och en kvällsupplaga samt att tidningarnas politiska färg kan ha ändrats från den undersökta tidpunkten till i dag.

Arkivmaterialet på Landsarkivet vid Arkivcentrum syd finns enbart som original, inget av detta är digitaliserat, men jag har kopierat vissa delar. Häradsrätten för Ingelstad och Jerrestad var den lokala underrätten som först rannsokade och dömde Lars Nilsson. I deras handlingar finns en omfattande dokumentation av rättsprocessen, inklusive flera brev och sjukhusjournaler över fången. I hovrättens arkiv har jag funnit vissa betydelsefulla dokument.

Via Riksarkivet i Stockholm har jag fått hjälp med att finna dokument från Högsta domstolen och utlåtandet som överläkaren vid Lunds hospital skrev till kungliga Medicinalstyrelsen. Dessa protokoll har jag fått digitalt, men jag har inga papperskopior.

De officiella källorna, som domstolar och sjukhus upprättat, har en mycket hög trovärdighet, nedskrivna av anställda tjänstemän utan problematik med tendens eller tidsfaktor. De privata brev som finns bevarade är på liknande vis utmärkta som primärkällor.

När det gäller tidningsartiklarna finns det betydligt större problem med källkritik, framförallt då tidningarna berättat fakta som de fått via anonyma källor. Dessa uppgifter har jag helt valt att bortse ifrån. Min frågeställning har varit att undersöka om dödsstraffdebatten i Sverige märktes i lokaltidningens bevakning, med andra ord är det *vad* tidningarna skrev och *hur* det var vinklat som jag forskat kring. Då blir eventuella källkritiska problem med tendens i rapporteringen snarare något som jag kan använda i min analys.

1.3 Avgränsningar

I min studie ingår fyra lokala dagstidningar. Jag har analyserat nyhetsmaterial som varit publicerat under perioden december 1898 till augusti 1900. När det gäller domstolsprotokoll och andra officiella källor har jag enbart sökt efter och granskat handlingar som rör Löderupsmordet och Lars Nilsson. Ett undantag gäller kungliga majestäts benådningsbeslut för Teodor Sallrot, även han avrättades år 1900, som jag tagit del av samt kopierat.

1.4 Teoretiskt ramverk

Michel Foucaults civilisationskritiska teorier kring disciplinering, brott och straff är uppsatsens teoretiska ramverk.⁴ Med hjälp av hans teori, och en kritisk distans till den, ska jag undersöka mitt källmaterial, och när jag beskriver forskningsläge och historisk bakgrund gör jag det med Foucault på min axel. Foucault, som levde 1926 till 1984, föddes i den franska staden Poitiers i en läkarfamilj. Han gjorde en snabb, akademisk karriär inom filosofi, psykologi och idéhistoria och vistades en period i Uppsala. Bland hans mest kända böcker finns *Vansinnets historia* (1961) och *Vetandets arkeologi* (1969) där han utvecklar sin berömda diskursteori.⁵ Foucaults tankar om fångvården lanserades i boken *Övervakning och*

⁴ Foucault, Michel, *Övervakning och straff*, Lund, 1974.

⁵ Sunesson, Sune, förord till Foucaults *Övervakning och straff*, Lund, 1987, s 11.

straff, fängelsets födelse från 1974. Boken är idag en klassiker och har bidragit till Foucaults ställning som en av 1900-talets stora tänkare inom flera olika vetenskapliga discipliner.

Fånge Lars Nilsson, som är huvudperson i uppsatsen, var den tredje siste fången som avrättades i Sverige. Flera decennier tidigare hade kroppsstraffen, där det yttersta straffet är döden, minskat kraftigt i Sverige och fängelsestraffen istället ökat. Förändringen skedde dels genom ändrad lagstiftning, dels genom att moderna cellfängelser byggdes upp runt om i landet. Foucault ser dock inte detta som ett bevis för att samhället blev mer medmänskligt - utan han ser andra förklaringar.

Foucault intar i *Övervakning och straff* en mycket kritisk hållning till samhällets maktutövning i allmänhet och fångvården i synnerhet. Boken börjar med en groteskt detaljerad, historisk tortyrscen från en offentlig avrättning i Paris 1757 som övergår i en steril beskrivning av den strikt reglerade fångvården i ett franskt ungdomsfängelse från 1800-talet. Foucault menar att det finns en klar, röd tråd däremellan. Det har främst inte varit en ökad humanism som legat bakom utvecklingen från kroppsliga bestraffningar, som tortyr och dödsstraff, till långa fängelsestraff, utan snarare samhällets krav på disciplinering av människan för att passa in i industrialismens tidevarv. ”Straffet är inte längre ett uttryck för konsten att framkalla outhärdliga kroppsliga lidanden utan för en ekonomi av upphävda rättigheter”, skriver han.⁶

När kroppen inte längre blev målet för bestraffningen måste det, enligt Foucault, vara själen som ska straffas. ”Efter den vedergällning som går ut över kroppen måste det komma ett straff som verkar på djupet, som påverkar hjärtat, tanken, viljan, sinnelaget”.⁷ Han ser att maktutövningen i samhället, där disciplinering är centralt, finns på en rad områden såsom skola och militärmakt, men det är i fängelserna som denna makt manifesteras allra tydligast.

Sammanfattningsvis kan sägas att åren runt 1900 innebar slutet för en äldre tids föreställning om undersåtarnas kroppar som konungens egendom. En följd av de stora förändringarna under andra halvan av 1800-talet i Sverige var också att nya tankemönster ersatte de gamla. Nu sågs medborgarna som resurser i den nya, industrialiserade ekonomin – men resurser som behövde kontrolleras. När Lars Nilsson avrättades var det alltså med hänvisning till en svunnen tids diskurs som ännu inte helt hade klingat av, samtidigt som den nya tidens diskurs ännu inte hade fått full legitimitet. Dödsstraff var ännu möjligt att verkställa

⁶ Foucault, 1974, s 18.

⁷ Foucault, 1974, s 24.

1.5 Metod

I mitt arbete kommer jag som metod att använda en kvalitativ textanalys med en hermeneutisk ansats. Jag kommer att studera tidningsartiklar, domstolsprotokoll och liknande handlingar, korrespondens mellan läkare, fångens egna brev, rättspsykiatrisk utredning och kungliga benådningsbeslut från Stockholms slott.

Textanalysen på tidningarnas rapportering innebär att jag söker efter ord, meningar och nyanser som kan ge svar på min frågeställning huruvida dåtidens debatt kring dödsstraffets vara eller icke vara syntes i materialet. Jag har noga analyserat all nyhetsrapportering i Löderupsfallet mellan december 1898 och augusti 1900 i de tidningar som ingår i studien. Jag har utgått från ett känt datum – exempelvis avrättningen den 23 augusti 1900 – och därefter gått igenom alla de fyra olika tidningarna en vecka före händelsen och en vecka efteråt.

Systematiken i den kvalitativa textanalysen kan beskrivas som att jag plockar fram det centrala innehållet i materialet genom en noggrann läsning. Jag kommer att studera delar av texten, textens helhet och det sammanhang som texten är en del av. Det centrala innehållet i källorna kan också beskrivas som att det är vissa delar av materialet som är viktigare för min undersökning än andra. Det som jag söker i texterna kan så att säga ligga dolt i materialet och enbart hittas vid en grundlig studie av källan.

I min kvalitativa textanalys gör jag en systematisk undersökning med en hermeneutisk ansats där jag vill finna tankestrukturen hos skribenten, alltså källans upphovsperson, på liknande sätt som Dahlgren & Florén beskriver den hermeneutiska processen.⁸ Inte minst blir detta centralt i min analys av tidningstexterna kring rättsfallet Lars Nilsson. ”Den hermeneutiska riktningen har särskilt utvecklat den textanalytiska metoden. Syftet är inte att fastställa ’tillförlitlighet’, syftet är att tolka dokumentet”, skriver Dahlgren och Florén.⁹ Min hermeneutiska ansats innebär att jag försöker studera källorna genom dåtidens glasögon. Jag vill förstå, jag vill sätta mig in i tidens tankar. När jag läser tidningsartiklarna tar jag del av hela den aktuella tidningen, läser annonser och andra nyhetsnotiser för att hjälpa till att i tanken förflytta mig till åren runt förra sekelskiftet då det här kriminalfallet utspelade sig.

Privat korrespondens mellan läkare som engagerade sig i fallet, den rättspsykiatriska undersökningen och nyhetsrapporteringen kring själva avrättningen är ärligt, naket och emellanåt obehagligt detaljerat skildrat. Jag hoppas och tror alltså att min metod och mitt breda källmaterial ska ge mig en god möjlighet att komma nära materialet så här drygt 115 år

⁸ Dahlgren, Stellan och Anders Florén, *Fråga det förflutna*, Lund, 1996, s 193.

⁹ Dahlgren och Florén, 1996, s 194.

senare. Jag känner dock stor ödmjukhet inför den hermeneutiska metoden varvid jag nöjer mig med att hävda att jag har en hermeneutisk ansats i min uppsats.

1.6 Begreppsdefinitioner

1.6.1 Mosaisk rätt

Kyrkan och religionen kom tidigt att spela en mycket stor roll för dödsstraffet. De mosaiska rättsreglerna fanns angivna i de fem Moseböckerna i Bibeln och grundprincipen var öga för öga, tand för tand, liv för liv. Denna vedergällningsprincip kallas även för talionsprincipen, *jus talionis*. Dessutom fanns en uppfattning om gudomlig vedergällning, det var enbart om människorna följde dessa lagar som Gud skulle vaka över dem. Undvek samhället att straffa den som bröt mot mosaisk lag skulle Guds vrede gå ut över alla.¹⁰

Teologer brottades med frågan huruvida den hårda mosaiska rätten kunde fungera tillsammans med det kristna kärleksbudskapet, men både tänkare som Tomas av Aquino och reformatorn Luther ansåg att det gick bra. Kärleksbudet och statens straffande myndighet kunde förenas inom normerna för det kristna samhället.¹¹

I Sverige kom den mosaiska rätten att ha inflytande över strafflagstiftningen långt in i modern tid. Så sent som 1868 kunde prosten Adolf Säve från Mariestad i riksdagens första kammare ha ett flammande tal för att *jus talionis* fortfarande var aktuell: "... ingen ska neka, att Guds helighet och rättvisa är förnärad, och att den sedliga världsordningen är kränkt genom det grova brott som blivit förövat."¹²

1.6.2 Beredelse

Martin Bergman ger i avhandlingen "*Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal*" en både bred och djup bild av de teologiska delarna av förändringen och debatten kring dödsstraffet i Sverige.¹³ När Lars Nilsson avrättades år 1900 fanns fortfarande kyrkan, Gud och Bibeln närvarande på ett högst påtagligt sätt. Begreppet beredelse var centralt för alla ärenden med fångar som väntade på sin avrättning. Beredelsen kunde påbörjas

¹⁰ Seth, Ivar, *Överheten och svärdet, dödsstraffdebatten i Sverige 1809-1974*, Stockholm, 1984, s 12.

¹¹ Seth, 1984, s 12-13.

¹² Seth, 1984, s 152.

¹³ Bergman, Martin, *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige, från 1700-tal till 1900-tal*, Lund, 1996.

redan tidigt i rättsprocessen, men framförallt blev det aktuellt om en nådeansökan avslagits. Beredsetiden var då lika med tidsrymden mellan avslaget och avrättningen.¹⁴

Svenska kyrkan hade noggrant detaljerade anvisningar för hur en beredelse av dödsdömda fångar skulle gå till. Under 1800-talet övergick beredelsen av fångar från församlingsprästen till den specielle fängelsepräst som fanns på alla större anstalter.¹⁵

Prästens arbete med den dödsdömde fången var att betrakta som undervisning i kristen troslära, fången skulle förmås bekänna sitt brott inför Gud och uppriktigt ångra alla sina synder.¹⁶ Syftet med beredelsen var att fången skulle dö som en troende kristen och därmed få Guds förlåtelse.¹⁷ Ett villkor för detta var att fången dels öppet erkände sitt brott, dels villigt underkastade sig straffet, det ”uppfattades som tecken på undergivenheten under Gud”, som Bergman skriver.¹⁸ En viktig del i beredelsen var även att fången skulle förmås ta nattvarden en sista gång före avrättningen.¹⁹

När prästen ansåg att fången var redo bestämdes datum för avrättningen av myndigheterna. Men var prästen, i sin roll som fångens själasörjare, som hade den svåra uppgiften att informera fången om vilken dag avrättningen skulle ske.²⁰ I genomsnitt ansågs sex veckor vara en lämplig tid för en dödsdömd fånges beredelse. I fallet med Löderupsmöraren Lars Nilsson kom det att ta tre månader innan fängelseprästen August Stenström ansåg sig klar.²¹

1.7 Tidigare forskning

1.7.1 Internationell forskning

Inga Floto, professor emerita i historia vid Köpenhamns universitet, ger i *Dødsstraffens kulturhistoria* (2001) en bred bild av dödsstraffets historia, från forntid till dagens USA.²² Michel Foucault är stadigt närvarande i boken så som andlig fader till hennes ansats att analysera modernitetens disciplineringsmekanismer.

Floto skriver att det som gjorde Foucaults teori i *Övervakning och straff* så speciell var att han förmådde tränga bakom den stora förändring i strafflagstiftningen som svepte över

¹⁴ Bergman, 1996, s 156.

¹⁵ Bergman, 1996, s 107 och 134.

¹⁶ Jakobsson, Svante, *Dödsfångars beredelse*, Uppsala, 1987, s 9.

¹⁷ Feiff, Christer, ”Den dödsdömdes väg till stupstocken”, i Kristina Söderpalm (red) *Dödens riter*, Stockholm, 1994, s 80.

¹⁸ Bergman, 1996, s 151.

¹⁹ Bergman, 1996, s 177.

²⁰ Feiff, 1994, s 82.

²¹ Bergman, 1996, s 158.

²² Floto, Inga, *Dødsstraffens kulturhistorie, ritualer og metoder 1600-2000*, Köpenhamn, 2001.

västvärlden under 1800-talet och se att det var två olika *och* likvärdiga system som hade var sin rationalitet. Genom att Foucault såg båda systemen utifrån såg han också något annat:

Han ser så att sige oplysningstidens bagside og rationalitetsprojektets konsekvenser. Strafferetsreformerne går efter hans opfattelse i virkeligheden blot ud på at føre en ny strategi ud i livet: Straf og ordensmagt må reguleres og omfatte hele samfundet. Der skal ikke straffes mindre, men bedre²³

Inga Floto listar även de viktigaste argumenten för och mot dödsstraff. Där använder hon både klassiska ståndpunkter, nutida från exempelvis Amnesty international, och ger egna kommentarer:²⁴

Argument för dödsstraff: 1) Avskräckning – det vanligaste argumentet, 2) Vedergällning – som ligger djupt i allmänhetens rättsuppfattning, 3) Oskadliggörelse – brottslingen elimineras definitivt och därmed stärks medborgarnas säkerhet, 4) Sona brottet – ger en etisk och religiös dimension till straffet, 5) Billigare med dödsstraff än livstids fängelse – ett cyniskt argument som fortfarande finns i USA, 6) Symbolvärdet – att visa att staten har auktoritet i samhället, viktigt i den amerikanska debatten i dag.

Argument mot dödsstraff: 1) Dödsstraff är inte mer avskräckande än livstids fängelse och är därför inte mer effektivt för att förhindra kriminalitet, 2) Att det finns risk för att oskyldiga personer avrättas, 3) Att det alltid är etiskt oacceptabelt att döda en annan människa, den djupa respekten för livet måste även innefatta en mördare, 4) I ett modernt, civiliserat samhälle finns ingen plats för det simpla dödsstraffet, 5) Att bruka dödsstraff kränker de grundläggande värderingar som gör samhället värt att beskydda, 6) Avrättningar brutaliserar samhället och medför ökat våld istället för minskat våld, 7) Vedergällning är inget annat än hämnd och i ett rättssamhälle måste den personliga hämnden begränsas, 8) Dödsstraffet drabbar bara ett fåtal av dem som döms för mord, i USA visar en undersökning att endast 1,5 procent av dem som dömdes till döden blev avrättade under perioden 1950-73, 9) Den rasmässiga slagsidan som finns i USA, där svarta fångar procentuellt sett oftare avrättas.

1.7.2 Svensk forskning

Filosofie doktor Ivar Seth arbetade ända fram till bortgång 1977 med ett stort verk om dödsstraffet i Sverige. Efter hans död slutförde Stiftelsen för rättshistorisk forskning hans

²³ Floto, 2001, s 69.

²⁴ Floto, 2001, s 149-150.

arbete under ledning av Stig Jägerskiöld. 1984 utkom boken *Överheten och svärdet*, som skildrar dödsstraffdebatten i Sverige från tidigt 1800-tal.²⁵

Under tidigt 1800-tal fick de som stödde dödsstraffet ny energi genom filosoferna Kant och Hegel. Det var Kant som lanserade en ny, sekulär vedergällningstanke som innebar att om grundprincipen rätten till liv har kränkts måste rättvisan tillfredsställas och därför måste en mördare dödas av staten.²⁶ I Sverige var det filosofen Christoffer Boström som främst argumenterade för dödsstraffets bevarande med Kants tankar som grund.

Den blivande kung Oscar I gav sig in i diskussionen med sin så kallade Gula Bok 1840.²⁷ Kronprinsen hade sett misären i svenska och norska fängelser och kopplat detta till fattigdom och arbetslöshet i samhället. 1840 propagerade han mot dödsstraff och för att även Sverige skulle få moderna cellfängelser, där fångarna skulle isoleras från varandra. Boken utgavs anonymt, men det stod snart klart vem författaren var.²⁸

Utan att vilja ingå i en närmare undersökning om samhället äger rättighet eller icke att plåga och slutligen avliva en av dess medlemmar, för att såmedelst injaga fruktan och häpenhet hos de övriga, torde det vara mycket tvivel underkastat om brottens större eller mindre antal uteslutande bero på en mer eller mindre vidsträckt tillämpning av avskräckningsteorin. Erfarenheten tycks däremot bevisa att brotten säkrare förekommas genom en mera allmän bildning, en stadgad och ädel samhällsordning samt lättare vägar att försörja sig.²⁹

Frågan om dödsstraffet var en samvetsfråga som splittrade Sverige. 1867 röstade den nya tvåkammarriksdagen om frågan i första kammaren. Efter votering föll förbudsvännerna med en enda rösts övervikt. Året därpå röstade riksdagen återigen, nu i andra kammaren, och då vann dödsstraffets anhängare med större övervikt – 100 röster mot 60.³⁰

Ivar Seths forskning har visat att det inte fanns någon tydlig linje mellan riksdagens olika grupperingar kring dödsstraffet och inte heller någon tydlig skillnad mellan olika landsdelar eller yrkesgrupper. Seth har bland annat funnit att det bland bönderna i riksdagen fanns 21 som ville avskaffa dödsstraffet och 23 som ville ha det kvar.³¹

²⁵ Seth, 1984.

²⁶ Seth, 1984, s 30.

²⁷ Forsberg, Björn, ”Cellfängelsets historia”, i *Populär Historia* 6/2008.

²⁸ Forsberg, 2008.

²⁹ Oscar I, ”Om straff och straffanstalter”, 1840, i (red) Lars Åke Augustsson, *Klassiska texter mot dödsstraffet*, Stockholm, 2008, s 40.

³⁰ Seth, 1984, s 96 och 141.

³¹ Seth, 1984, s 142.

I rikspresen fanns många röster som ville avskaffa det ”barbariska” dödsstraffet. Många rasade över bakslaget i riksdagen, som *Dagens Nyheter*s ledare den 2 mars 1868:

Det ska göra ett obehagligt, ett nedslående intryck på Sveriges befolkning, icke så mycket att dödsstraffet utan en del av representationen blivit förklarad ännu någon tid vara nödvändigt – ty därom kunna, det medgiva vi gärna – åsikterna vara delade – utan att den kammare vilken såsom direkt ursprungen ur folket närmast har att föra dess talan, visat sig sakna all hållning.³²

Om förespråkarna för dödsstraffet i Sverige hade sin ideologiske portalfigur i filosofen Christoffer Boström hade motståndarna till dödsstraffet sin samlande kraft i Knut Olivecrona. Debattörerna i riksdagen använde sig ofta av respektive ledarfigurs argument i de politiska debatterna, visar Ivar Seths forskning.³³ Olivecrona, som var professor i juridik i Uppsala, justitieråd och ledamot av Högsta domstolen gav 1891 ut sin bok ”*Om dödsstraffet*” där han lugnt och sakligt gick igenom varför han ansåg att dödsstraffet måste avskaffas.³⁴

Mot slutet av 1800-talet började den psykiatriska forskningen på allvar göra insteg i rättsmedvetandet.³⁵ Redan 1868 års nya strafflag slog fast att brottslingar som ”saknade förståndets fulla bruk” inte kunde dömas till döden. 1898 kom en uppmärksam undersökning med namnet ”*Om sinnessjuka fångar i Sverige under åren 1865-1894*”. Författaren Georg Schuldheis visade där att domstolarna förbisåg bevis om psykisk rubbning i 69 procent av de undersökta fallen.³⁶

Även i riksdagen började fångarnas psykiska status att diskuteras. 1901, alltså året efter att Lars Nilsson, Theodor Sallrot och Filip Nordlund avrättats, motionerade den liberala riksdagsmannen M F Nyström återigen om dödsstraffets avskaffande: ”Ju mer fasaväckande ett brott är, desto större anledning har man att antaga att förövaren av detsamma varit utsatt för psykiska inflytelser över vilka han ej kan göra reda och över vilka han haft ingen som helst kontroll”.³⁷

En viktig förändring åren runt år 1900 var att den allt mer inflytelserika internationella arbetarrörelsen tog aktiv del i kampen mot dödsstraffet. De såg lagarna i allmänhet som ett

³² Seth, 1984, s 157.

³³ Seth, 1984, s 200.

³⁴ Olivecrona, Knut, *Om dödsstraffet*, Uppsala, 1891.

³⁵ Qvarsell, Roger, *Utan vett och vilja*, Stockholm, 1993, s 136.

³⁶ Seth, 1984, s 217.

³⁷ Seth, 1984, s 204.

exempel på samhällets förtryck av den fattiga arbetarklassen, där dödsstraffet var den största cynismen. 1911 skrevs krav på dödsstraffets avskaffande in i partiprogrammet för socialdemokraterna i Sverige.³⁸ I takt med att framgångarna för socialdemokraterna och liberalerna fortsatte i riksdagsvalen under tidigt 1900-tal i det allt mer demokratiska Sverige ökade de politiska förutsättningarna för ett avskaffande av dödsstraffet i framtid.

7 maj 1921 blev en historisk dag. Först behandlades frågan i andra kammaren, på kvällen i första kammaren. Båda omröstningarna gav en klar seger för sidan som drev förbud. 62 röster mot 23 i första kammaren, 116 röster mot 48 i den andra kammaren.³⁹ ”... mycket talar för att (tidningen) *Social-Demokraten* hade rätt i sin bedömning av voteringsresultatet att vänsterpartiernas och jordbrukargruppernas representanter troligen enhälligt varit för reformen som dessutom fått någon enstaka röst från högern”, skrev Seth i sin analys 63 år senare.⁴⁰

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns mycket forskning gjord på dödsstraffdebatten i Sverige, men om Löderupsmördaren Lars Nilsson är mycket litet omskrivet av forskningen. Där hoppas jag kunna tillföra fakta som även kan ha ett vidare intresse.

2 Historisk bakgrund

Dödsstraff har urgamla rötter i alla civilisationer. Vedergällningsrätten var stark i det gamla ättensamhället och självförsvar och blodshämnd sågs som självklara. När en starkare centralmakt började växa fram blev avskräckning en ny faktor. ”Hövdingens order måste åtlydas och för att nå därhän ansågs det nödvändigt att kunna tillgripa även de kraftigaste, de grymmaste medel”.⁴¹ I västvärlden kom sedan kristendomen att smälta samman med den gamla synen på dödsstraffet.⁴²

I Sverige, liksom i övriga Europa, kom upplysningstidens 1700-tal att medföra en vattendelare. Gustav III låg bakom den lagändring 1779 som medförde att kungen personligen skulle underteckna alla dödsdomar.⁴³

Under 1800-talet genomfördes ett skifte i straffideologi i stora delar av Europa, där allt färre kroppsstraff utdömdes och allt fler fångar sattes i nybyggda cellfängelser. Björn Forsberg, forskare i Umeå, lånar in sin analys från Michael Foucaults straffteori: ”Nu var det

³⁸ Seth, 1984, s 201.

³⁹ Seth, 1984, s 289.

⁴⁰ Seth, 1984, s 289.

⁴¹ Seth, 1984, s 11.

⁴² Se kapitlet om mosaik rätt under begreppsdefinitioner i denna uppsats.

⁴³ Seth, 1984, s 27.

själen snarare än kroppen som skulle tuktas. För att komma till insikt om sin skuld skulle brottslingen isoleras, vilket krävde en ny typ av fängelse där fången hade egen cell och även ett arbete.”⁴⁴

Att isolering skulle bli ett nyckelbegrepp inom fångvården under 1800-talet var ett liberalt initiativ, tongivande i frågan var den brittiske juristen och filosofen Jeremy Bentham. Fångarna skulle genom att isoleras komma till ånger och självrannsakan. Fängelsemodellen kallade Bentham för Panopticon, ”det allseende ögat”. Tanken var att ett fåtal fångvaktare hela tiden skulle övervaka fångarna genom konstruktionen av fängelset i olika celler.⁴⁵

USA tog till sig Benthams idéer snabbt och två olika skolor utvecklades, båda med Panopticon som målbild. Philadelphia-systemet medförde nära nog total isolering dygnet runt i enskilda celler, Auburnsystemet innebar att fångarna arbetade tillsammans under tystnad på dagarna men sov i enskilda celler. I Sverige kom båda systemen att användas.⁴⁶

Centralfängelset i Malmö, där Löderupsmördaren Lars Nilsson avrättades år 1900, var då beläget på Malmöhus, som idag rymmer Malmö museum. Det gamla slottet hade under flera hundra år haft funktionen av straffanstalt och blev under 1800-talet moderniserat i takt med att fångvården i Sverige förändrades.⁴⁷ Jonny Ambrius har i boken ”*Liv och död på Malmöhus*” berättat om hur en dag på fängelset kunde te sig för cellfångarna i slutet av 1800-talet: Under dagtid arbetade fången, antingen i sin cell eller i gemensamma arbetsalar, under strikt tystnad. Religiös litteratur fanns att tillgå och fängelsets präst kunde komma på besök. Efter arbetsdagens slut fördes fången till sin cell där han var inlåst över natten. All kommunikation med andra fångar var helt förbjuden, dygnet runt.⁴⁸

Foucault såg den noggranna övervakningen av fångarna som central för iveren att disciplinera medborgarna, som ett viktigt led i maktutövningen i samhället. Björn Forsberg citerar ur skriften ”*Centralfängelset på Långholmen*” en detaljerad beskrivning av hur rutinerna såg ut på det fängelset 1886. Klockan fem på morgonen väcktes fångarna genom en ringsignal. Efter att ha klätt sig och ställt i ordning cellen enligt reglementet ljöd en visselsignal då fångarna skulle räknas och morgonbön bes. På en ny visselsignal skulle arbetslagen föras till verkstäderna för arbete. Så rullade dagen på fram till klockan 19 då fångarna fördes tillbaka till sina celler. Allt var noga kontrollerat och övervakat.⁴⁹

⁴⁴ Forsberg, 2008.

⁴⁵ Forsberg, 2008.

⁴⁶ Forsberg, 2008.

⁴⁷ Ambrius, Jonny, *Liv och död på Malmöhus*, Malmö, 2004.

⁴⁸ Ambrius, 2004, s 73.

⁴⁹ Forsberg, 2008.

Cellstraffet kom gradvis att försvinna från fångvården i Sverige under 1900-talet, isoleringen bröt ned fångarna mentalt och allt fler kom att inse att straffet var grymt. ”Efter hand blir cellfånge blek, tård och usel. Snart är han en i förtid bruten människa, som ingenting har att leva för. Många blir vansinniga och måste som sådana forslas till dårhus”, berättade en cellfånge under anonymitet i slutet av 1800-talet.⁵⁰ Reglerna kring isolering mildrades gradvis och när fängelset Hall stod klart 1940 var det mesta annorlunda.⁵¹

Under hela 1800-talet fram till riksdagens klubbade reform om dödsstraffets avskaffande 1921 fanns en debatt i Sverige om statens rätt att avrätta sina medborgare. Vägen mot ett förbud för dödstraff gick stegvis. 1841 togs det kvalificerade dödsstraffet bort, vilket innebar att de mest brutala inslagen i avrättningen förbjöds, så som stympning av kroppen efter döden. Tidigare hade bland annat höger hand huggits av - före dödsögonblicket.

Den nya strafflagen, där antalet brott som gav dödsstraff kraftigt minskades, klubbades igenom 1864. Dessutom lagstodgades att personer som var under 18 år vid brottet inte kunde dömas till döden. Inte heller personer som ”saknade förståndets fulla bruk”. En annan viktig förändring med 1864 års strafflagstiftning var att livstids straffarbete alltid fanns som ett alternativ till dödsstraffet. Dessutom fastslogs att när en lägre rätt utdömde dödsstraff skulle alltid hovrätten pröva straffet. Om även hovrätten dömde till döden skulle domen underställas kungen, så som redan Gustav III infört.⁵²

Offentliga avrättningar förbjöds i Sverige 1877. Tidigare hade avrättningar skett inför stora åskådarmassor, men efter detta år skulle alla avrättningar ske inom ett fängelsets murar med endast en mindre grupp vittnen. Den siste fången som avrättades i Sverige var Johan Alfred Ander 1910 på Långholmen. 1921 avskaffades dödsstraffet ur den allmänna strafflagen och 1972 togs straffet även bort under krigstid.

2.1 Upplysningstiden

Dödsstraffet kan inte vara nyttigt på grund av det exempel på grymhet som det ger människan. Om lidelserna eller krigets nödvändighet har lärt oss att utgjuta mänskligt blod, borde lagarna, som mildrar människors beteende, inte utvidga detta bestialiska exempel, som blir så mycket mer fördärvligt, när det legala dödandet är utstuderat och metodiskt. Det förefaller mig

⁵⁰ Forsberg, 2008.

⁵¹ Forsberg, 2008.

⁵² Seth, 1984, s 67-68.

orimligt att lagarna, som är ett uttryck för den allmänna viljan och fördömer och straffar mord, själva kan begå ett dylikt brott.⁵³

Det var under upplysningstidens Europa, senare delen av 1700-talet, som allt fler röster började höras som ifrågasatte dödsstraffet. Den mest inflytelserika debattören var tveklöst italienaren Cesare Beccaria vars skrift *Om brott och straff* utkom 1764. Men Beccaria drevs inte främst av etik och moral, hävdar professor Erik Anners. Anners menar att Beccaria agerade därför att han ansåg att dödsstraffet dels stred mot hans uppfattning om samhällsfördraget, dels var mindre avskräckande än ett livstidsstraff. ”Det humanitära problemet om straffångens lidande som medel för samhällsnyttan löser han med iskall rationalism – fången blir snart känslolös av sitt lidande, han lider inte så mycket som åskådaren tror”, skriver Anners.⁵⁴

Michel Foucault teori, som i huvudsak går ut på att industrialismens samhälle önskade disciplinera och kontrollera alla sina medborgare inklusive dömda mördare, får med andra ord stöd av självaste portalfiguren Beccaria. Själven skulle straffas, humanismen kom i andra rummet.

3 Analys

3.1 Brottet

I går (söndag) på morgonen vid 6-tiden eller något före syntes eld ha utbrutit vid Löderups station. Man fick snart visshet om att det var det s.k. Gyllenbergsska huset – nybyggt för ett par år sedan och ett av de största vid stationen – som brann. Huset ägdes av handl. Olof Månsson vid Köpingsbro, som hade affärslokal inredd i dess södra ände ... Elden utbröt i ett rum innanför Månssons butik, som ensamt beboddes av herr Månssons butiksbiträde fröken Katarina Romare, ungefär 20 år gammal och bördig från Torekov. Beklagligt blev hon innebränd ... Det började snart talas om mordbrand och med anledning härav sändes telegrafiskt meddelande om händelsen till kronolänsman Zätterström i Glemminge, som vid 10-tiden anlände till platsen och anställde förhör med den för branden misstänkte, arbetaren Lars Nilsson.⁵⁵

I min forskning till denna uppsats har jag hela tiden förhållit mig till mina två forskningsfrågor; om dödsstraffdebatten i Sverige märktes i lokalmedias bevakning av mordet

⁵³ Beccaria, Cesare, *Om brott och straff*, 1764/1766, i (red) Lars Åke Augustsson, *Klassiska texter mot dödsstraffet*, Stockholm, 2008, s 33.

⁵⁴ Anners, Eric, *Straffteorierna i Svensk rättshistoria*, Uppsala, 1966, s 4.

⁵⁵ Tidningsarkivet, Universitetsbiblioteket Lund, Ystads Allehanda 1898-12-05.

samt hur rättsprocessen mot Lars Nilsson fortskred. I detta huvudkapitel kommer jag växla mellan de båda perspektiven och mellan empiri och analys. Texten på förra sidan är delar av den första nyhetsartikeln om Löderupsmordet, som publicerades i lokaltidningen *Ystads Allehanda* den 5 december 1898, under rubriken: ”Hemsk ellsolycka vid Löderups station – En person innebränd. Mordbrand och häktning”.

Dagen efter hade samma tidning en artikel under rubriken: ”Senaste nyheter. Löderups-dramat. Upptäckt rån.” Då hade länsman Zätterström gjort husvisitation hemma hos Lars Nilsson och funnit en undangömd plånbok med 127 kronor, som befanns tillhöra den handlare som ägde den nedbrunna affären. Det stod också i artikeln att det ryktades att Nilsson hade erkänt brotten han häktats för.⁵⁶ Omedelbart efter branden riktades misstankarna mot Lars Nilsson, som bodde med fru och styvdotter bara ett stenkast från handelsboden.

Nilsson var född 1851 och 46 år gammal vid mordet. Han bodde i över 20 år i Tyskland innan han flyttade hem, gifte sig och bosatte sig i Hörup, som var en by sammanväxt med järnvägsorten Löderup på Österlen i Skåne i det som i dag är Ystads kommun. Lars Nilssons fru, Elna Jönsdotter, hade en tonårig dotter med sig in i äktenskapet.⁵⁷

Varför polisen så snabbt fattade intresse för Nilsson ger inte källorna belägg för, men länsman beslöt omgående om häktning. Nilssons fru berättade att mannen varit ute på natten och betett sig märkligt när han kommit hem igen, polisen hittade Nilssons rock och skjorta med blodfläckar och så upptäcktes plånboken något senare. Bevisen var mycket besvärande för Nilsson.⁵⁸ I polisförhör på kronohäktet i Ystad den 6 december erkände han. Protokollet avslutades med orden: ”Under förhöret visade Lars Nilsson sig ångerfull och omtalade gråtande sitt brott under önskan att så fort som möjligt erhålla sin dom.”⁵⁹

Dagen därpå var mordet ånyo dagens stora nyhet i *Ystads Allehanda*, rubriken löd: ”Löderups-dramat. Rån, mord och mordbrand. Levande innebränd? Den häktades bekännelse.”⁶⁰ Liberala tidningen *YA* använde många kraftuttryck i sin nyhetsrapportering. Tidningen skrev bland annat:

Vad som då framgick genom fångens detaljerade bekännelse är så hemskt, att man knappt kunnat tilltro en mänsklig varelse ett så förfärligt illdåd ... Nu följde en scen, som ställer rånaren och mordbrännaren på en ståndpunkt, där varje spår av mänsklighet saknas ... Utkommen stannade L.N en kort

⁵⁶ Ystads Allehanda 1898-12-06, se not 55.

⁵⁷ Jakobsson, s 57.

⁵⁸ Landsarkivet Arkivcentrum syd, Ingelstads och Jerrestads häradsrätts dombok vid urtima ting 1895-1899, rannsaking mot Lars Nilsson 15 december 1898, protokoll vid förhör i kronohäktet i Ystad 6 december 1898.

⁵⁹ Ingelstads och Jerrestads häradsrätts dombok vid urtima ting 1895-1899, se not 58.

⁶⁰ Ystads Allehanda 1898-12-07, se not 55.

stund vid huset, varvid han kunde höra flickan där inne uppgiva höga jämmerrop. Men de rörde ej den omänskliga mannens hjärta ...⁶¹

Här fanns med andra ord inga spår av en balanserad rapportering utan läsarna fick veta vad tidningen ansåg om mördaren.

Genom att Lars Nilsson tidigt erkände gärningen – och vidhöll sin berättelse genom rättsprocessen – går det så här 118 år i efterhand att tydligt klarlägga hur brottet gick till. Faktamaterialet här nedan är taget från mina domstolskällor:⁶² På natten till söndagen den fjärde december 1898 gjorde Lars Nilsson inbrott i handelsboden. Tidigare på lördagen hade Nilsson träffat biträdet Katarina Romare inne i affären och då fått se att hon förvarade en plånbok i en låst låda vid disken innehållande ”rätt mycket penningar”. Nilsson bröt upp ett fönster i källaren och kunde på så vis komma upp i handelsboden via en trappa.

Men Romare hade vaknat inne i sin kammare, som var belägen i rummet intill handelsboden, och överraskade honom i bara nattlinnet när han kom upp från källaren. Han blev genast igenkänd. Lars Nilsson slog henne då hårt i pannan en första gång med den stora mejsel han tagit med sig för inbrottet. Romare bad för sitt liv, hämtade nyckeln till kassalådan och gav till honom. Då slog Nilsson ned henne med mejseln och började söka efter pengarna. Handlarens plånbok stoppade han i fickan till sin rock.

Katarina Romare hade under tiden lyckats krypa in i sin kammare och lagt sig i sängen. Nilsson undersökte om hon levde genom att lägga ena handen på hennes bröstkörg. I hovrätten berättade Nilsson om sin ångest över situationen, det tog en god stund innan han beslöt sitt nästa steg. I handelsboden hittade han en kanna med fotogen, som han hällde ut på tröskeln mellan affären och sovkammaren. Nilsson tände eld på en tändsticka och lämnade huset på samma vis som han kommit in. Katarina Romare dog i branden.

3.2 Rättsprocessen

Vid underdånig föredragning af handlingarna i detta mål jemte af Lars Nilsson ingifna underdåniga besvär och nådeansökning hafva Wi pröfvat Edert utslag vara lagligen grundadt och funnit anledning ej förekomma Lars Nilsson nåd. Hvilket Eder härmed till kännedom meddelas. Stockholms slott den 25 maj 1900. Under Hans Majt:s min allernådigaste Konungs och Herres frånvaro. Gustaf.⁶³

⁶¹ Ystads Allehanda 1898-12-07, se not 55.

⁶² Hämtat från häradsrättens och Högsta domstolens protokoll för domarna mot Lars Nilsson.

⁶³ Landsarkivet Arkivcentrum syd, hovrätten för Skåne och Blekinges arkiv, volymen Kungliga bref år 1900, akt om Lars Nilssons benådningansökan.

Med dessa rader, riktade till hovrätten i Skåne och Blekinge, satte kronprins Gustaf – som senare skulle bli kung Gustaf V - punkt för rättsprocessen mot Lars Nilsson. Mördaren hade kunnat få sitt straff omvandlat till livstids fängelse, men så skedde inte.

Men vi backar bandet till december 1898 i kronohäktet i Ystad där den lokala domstolen Ingelstads och Jerrestads häradsrätt höll rannsaking. Förhören med vittnen till branden, med Lars Nilssons fru, med tidigare arbetskamrater och med företagare som förlorat pengar i mordbranden pågick under fyra olika dagar; 15 december 1898, 29 december 1898, 12 januari 1899 och slutligen under den dag som domen föll, den 1 februari 1899.⁶⁴

Rannsakingen förefaller vara omsorgsfullt gjord. Protokollen upptar cirka 60 sidor i domboken, varav jag har kopierat ett 50-tal. Där finns även en detaljerad skiss av handelshusets våningar och rum samt obduktionsprotokollet av offrets kropp.⁶⁵

Lars Nilsson hade vistats en stor del av sitt liv i Tyskland och häradsrätten lade stor vikt vid att reda ut vad han gjort där. Nilsson skrev själv en ”Rese Beskrifning” till rätten där han redogjorde för sina olika anställningar i Tyskland under åren 1869 till 1894.⁶⁶ Åklagaren hade kallat ett vittne till rättegången som hävdade att han hört Nilsson prata om att han tidigare suttit i fängelse för ett våldsbrott i Tyskland, men detta förnekade Nilsson och frågan blev aldrig utredd i rätten.⁶⁷

Nilsson dömdes på tre punkter; dels för rån ”begånget nattetid i bebodt hus” till straffarbete på livstid, dels för mordbrand ”i hus å ställe där många sammanbo” och dels för mord ”blifvit af Lars Nilsson med uppsåt dödad” till att ”mista lifvet och jemväl vara medborgerligt förtroende för alltid förlustig”, det vill säga mista alla sina rättigheter som medborgare. Nilsson skulle även betala 5 824 kronor i skadestånd för de brandskadeersättningar som det lokala försäkringsbolaget betalat ut, 1000 kronor ytterligare till handelsbodens ägare, 844 kronor och 42 öre till Kungliga Telegrafverket som fick sin växel förstörd i branden samt alla kostnader för den rättsmedicinska undersökningen av Katarina Romares kvarlevor.⁶⁸

Lars Nilsson själv hade inget mer att tillägga: ”Efter meddelad besvärshänvisning förklarade Lars Nilsson att han var nöjd med domen och ville lida sitt straff.”⁶⁹

Domen gick per automatik vidare till nästa instans. Hovrätten för Skåne och Blekinge, som år 1900 fortfarande låg kvar i Kristianstad, begärde att Lars Nilsson skulle genomgå en

⁶⁴ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

⁶⁵ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

⁶⁶ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58, dokument Lars Nilsson Rese Beskrifning.

⁶⁷ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

⁶⁸ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

⁶⁹ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

sinnesundersökning, det som med dagens språkbruk kallas för en rättspsykiatrisk undersökning. Den formella gången var att hovrätten begärde utredning av kungliga Medicinalstyrelsen i Stockholm som i sin tur lät Lunds hospital göra själva arbetet.⁷⁰ Lunds hospital bytte senare namn till S:t Lars. Redan från första dagen började personalen föra en detaljerad dagbok över sin patient⁷¹. Allt skulle mätas och studeras, från huvudets omfång och händernas storlek till dagliga rapporter om sömn och avföring. Så här lät det i den första rapporten om Nilssons personlighet:

Nilssons ansiktsuttryck och sätt vittna om feg dödsfuktan och en viss opålitlig, krypande ödmjukhet. Hans ängsligt spejande blick följer läkaren överallt i rummet och är vid samtal ständigt siktad på honom. Han talar alltid i en ynkelig, släpande ton. Mycket ofta avbryter han talet eller utfyller pauserna med ett slags gråt, som knappast förefaller naturlig, han snyftar och sväljer men tårar ser man nästan aldrig till och han synes kunna upphöra när han vill. Något uttryck av grymhet, hårdhet eller vrede har han hittills ej förmärkts.⁷²

Vad hospitalet främst skulle undersöka var hur Lars Nilsson påverkades av den sjukdom han led av. Nilsson hade av allt att döma vad man på den tiden kallade fallandesot eller fallandesjuka, det vill säga epilepsi. Det fanns även en notering från de första polisförhören att Nilsson fått ett anfall: ”Under förhören har Lars Nilsson fått ett anfall av fallandesjuka, hvaraf han sedan flera år tillbaka varit lidande.”⁷³

I dåtidens medicinska debatt fanns åsikten att epilepsi kunde påverka en persons sinnessillstånd även i juridisk mening. En sinnessjuk fånge kunde inte dömas till döden, där var den gällande strafflagen glasklar.⁷⁴ Denna fråga kom att bli central i hela den fortsatta rättsprocessen. Nilsson hade ju erkänt mordet, så frågan nu var huruvida han var att anse som sinnessjuk eller inte.

Lars Nilsson berättade för läkarna att hans epileptiska anfall hade börjat under hans långa tid i Tyskland och att han var övertygad om att det var bettet från en gris, i februari 1878, som startat problemen. Han fick anfall även under sin tid på hospitalet och allt rapporterades noga från vaktmanskabet till läkarna.⁷⁵

⁷⁰ Kungliga Medicinalstyrelsens arkiv, brev till Kunglig befallningshavare i Malmöhus län med begäran av sinnesundersökning av Lars Nilsson på Lunds Hospital, 1899-05-12

⁷¹ Landsarkivet Arkivcentrum Syd, Ingelstads och Jerrestads häradsrätt, akt om fången Lars Nilsson, journal förd vid Lunds Hospital rörande Lars Nilsson 1899-06-01 till 1900-01-04.

⁷² Journal förd vid Lunds Hospital rörande Lars Nilsson, se not 71.

⁷³ Häradsrättens dombok urtima ting 1898-1899, se not 58.

⁷⁴ Se kapitlet historisk bakgrund i denna uppsats.

⁷⁵ Journal förd vid Lunds Hospital rörande Lars Nilsson, se not 71.

Nilsson vantrivdes på hospitalet till den grad att han skrev ett brev till överläkaren och bad om att bli förflyttad. Brevet finns fortfarande sparad på Arkivcentrum syd här i Lund och det är ganska starkt att läsa Nilssons egna ord, noga och mödosamt nedtecknade, med stavfel och bläckplumpar:

... därför ber jag Herr inprofessor om kann han inte låta mig komma her ifrån. Så vill jag be Herr inprofessor i Jesu namn om att han vill låta mig komma på en annan afdelning som är lite lugnare än som her är, för här kan jag inte lefva längre här ser jag döden förmig hvarje dag jag står här på mina fötter.”⁷⁶

Den fjärde januari år 1900 skrevs Lars Nilsson ut från hospitalet och återfördes till länsfängelset i Malmö.⁷⁷ Överläkarens rapport till kungliga Medicinalstyrelsen har Riksarkivet i Stockholm funnit i Högsta domstolens arkiv, dock har jag inte kunnat spåra Medicinalstyrelsens brev till hovrätten.⁷⁸

Överläkare Svante Ödman var chef på Lunds hospital under den aktuella perioden⁷⁹ och skrev sitt ”läkarebetyg angående sinnesbeskaffenheten hos arbetaren Lars Nilsson från Hörup” den fjärde november 1899.⁸⁰ Han bemödade sig med att beskriva vad han fått utrett kring Nilssons sjukdom, men han hade svårt att ge ett tydligt besked om sin åsikt i själva kärnfrågan: Var Lars Nilsson sinnessjuk i lagens mening? Slutet på brevet löd som följer:

Med stöd av ovanstående framställning jämförd med de upplysningar som vidkommande rättegångshandlingar och hospitalsjournal innehålla får jag alltså på heder och samvete intyga att arbetaren Lars Nilsson från Hörup då han begick de brott som han dömts för led av en krampsjukdom, med största sannolikhet fallandesot, som enligt min öfvertygelse i någon mån inskränkt hans förstånd fulla bruk.⁸¹

Den 20 februari kom rättens utslag i Löderupsdramat. Hovrättens dom har jag inte kunnat finna i arkiven – trots idogt eget arbete och med hjälp av Arkivcentrum syd – men både Högsta domstolens genomgång och dom, kungens benådningsbeslut och tidningsreferat

⁷⁶ Landsarkivet Arkivcentrum Syd, Ingelstads och Jerrestads häradsrätt, akt om fången Lars Nilsson, brev från Lars Nilsson till professor Ödman på Lunds Hospital, 1899-11-06.

⁷⁷ Journal förd vid Lunds Hospital rörande Lars Nilsson, se not 71.

⁷⁸ Riksarkivet, HD:s koncepter 1900-05, läkarebetyg kring fången Lars Nilssons sinnesbeskaffenhet skrivet av överläkare Svante Ödman till Kungliga medicinalstyrelsen 1899-11-04.

⁷⁹ Samtal med professor e. Berndt Ehringer, ordförande Sydsvenska medicinhistoriska sällskapet, 2016-04-12.

⁸⁰ Överläkare Svante Ödman läkarebetyg, se not 78.

⁸¹ Överläkare Svante Ödman läkarebetyg, se not 78.

berättade samma sak: hovrätten fastställde dödsstraffet mot Lars Nilsson.⁸² Därom finns inget tvivel även om primärkällan inte gått att finna.

Några nya detaljer kring mordet framkom dock i hovrättsdomen, som HD återger. Dels skulle Lars Nilsson i samtal med fängelseläkaren sagt att han redan åtta dagar före mordet fått syn på den välfyllda plånboken inne i handelsboden och därefter gjort sig regelbundna besök i affären för att säkerställa att den fanns kvar i kassalådan.⁸³ Dels att han berättat för hovrätten hur ångestfyllt det var för honom att tända eld i huset:

Sedan han efter tillgreppet av penningarna varit inne i sofrummet och iakttagit att Katarina Romare då ännu lefde, han plågad av oro och ånger, under en fjerdedels eller en half timma gått af och an i handelsboden till dess den tanken kommit på honom, att han genom antändning av byggnaden skulle kunna dölja sitt brott.⁸⁴

I HD:s protokoll framgår att Nilsson berättat samma sak för överläkaren vid Lunds hospital. Att han gick av och an inne i handelsboden ”utan att hveta vad han skulle taga sig till och, då han derunder sett fotogenkannan, beslutat att sätta eld på byggnaden.”⁸⁵

Pressen i Skåne noterade hovrättens dom ytterst sporadiskt. I alla de undersökta tidningarna blev det en liten notis om ett par centimeters höjd.⁸⁶ Uppenbart väntade redaktörerna på det avgörande som snart skulle komma, från slottet i Stockholm.

Högsta domstolen i Stockholm hade uppe Löderupsfallet till prövning den 25 maj 1900. Rätten hade sammanträde på slottet och kronprinsen, som ställföreträdande kung, var närvarande. HD gick igenom rättegången mot Lars Nilsson både från häradsrätten och hovrätten. De fann domen lagligt korrekt och avstyrkte nåd.⁸⁷

Men domstolen var inte enig när det gällde benådningsfrågan. Ledamöternas personliga ställningstagande har jag inte funnit i det källmaterial jag skaffat från Riksarkivet i Stockholm, men enligt media var tre av de sju justitieråden, Westring, Ramstedt och Carlsson, av åsikten att kunglig majestät skulle ”af nåd förskona Lars Nilsson från undergående av dödsstraff samt i stället medgifvet honom att umgälla sina brott med straffarbete på lifstid och förlust af medborgerligt förtroende för alltid”.⁸⁸

⁸² Riksarkivet, HD:s koncepter 1900-05, Kunglig majestäts högsta domstols granskning av hovrättens dom mot Lars Nilsson, beslut 1900-05-25 och Kungliga bref 1900, se not 63.

⁸³ HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁸⁴ HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁸⁵ HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁸⁶ Arbetet och Skånska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet 1900-02-20-21, se not 55.

⁸⁷ HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁸⁸ Sydsvenska Dagbladet, 1900-05-31, se not 55.

Vad de tre höga juristerna pekade på var att Medicinalstyrelsen och överläkaren vid Lunds hospital skrivit att Nilsson hade en nervsjukdom, sannolikt epilepsi, som ”finge anses hafva utöva ett menligt inflytande på Lars Nilssons sinnesbeskaffenhet.”⁸⁹ *Sydsvenska Dagbladet* skrev vidare att justitierådet Carlsson påpekat att de hörda medicinska myndigheterna hade olika uppfattning om vikten av sjukdomen:

... stannat i motsatta åsichter beträffande frågan, om Lars Nilsson på grund av ofvan nämnda sjukdom vid brottets förövande bort anses hafva saknat förståndets fulla bruk, och framhöll att tillämpning af dödsstraffet ovillkorligen förutsatte ett nekande svar på denna fråga.⁹⁰

I HD:s protokoll framgår att Lars Nilssons sinnestillstånd undersöktes vid två tillfällen. Dels av fängelseläkaren på kronohäktet i Ystad, Emil Nilsson, vid tiden för häradsrättens rannsaking och dels på hospitalet i Lund.⁹¹ Eftersom jag saknar dokumentet från läkaren i Ystad och Medicinalstyrelsens rapport till hovrätten har jag inte kunnat klarlägga exakt vad som rapporterades om Lars Nilssons sjukdom. Men vare sig majoriteten av ledamöterna i Högsta domstolen eller kronprins Gustaf, som var ställföreträdare för kungen på slottet när benådningsbeslutet togs, lät sig påverkas av resonemangen kring hans sjukdom. I protokollet från HD står bara kortfattat:

”... då Medicinalstyrelsen i sitt utlåtande förklarar att inga giltiga skäl blifvit anförda för antagandet att Lars Nilsson vid åtalade brottens begående varit i sådant sinnestillstånd som i strafflagens 5 kapitel omförmältes såsom skäl till strafflöshet eller straffnedsättning pröfvade Hofrätten lagligt döma Lars Nilsson ...”⁹²

I strafflagen från 1864 framgick tydligt att en brottsling som ”saknade förståndets fulla bruk” inte skulle dömas till döden utan till livstids straffarbete. Lagtexten i strafflagen löd:

5 kap 4§ SL: Gerning, som begås av den, som är afwita, eller hwilken förståndets bruk, genom sjukdom eller ålderdomssvagheter varit beröfwadt, ware strafflös.

5 kap 5§ SL: Har någon, utan egen skuld, råkat i sådan sinnesförvirring, att han ej till sig wiste; ware gerning, den han i det medvetlösa tillstånd föröfwar, strafflös.⁹³

⁸⁹ *Sydsvenska Dagbladet*, 1900-05-31, se not 55.

⁹⁰ *Sydsvenska Dagbladet*, 1900-05-31, se not 55.

⁹¹ HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁹² HD:s koncepter 1900-05, se not 82.

⁹³ Straff-lag gifven Stockholms Slott den 16 februari 1864, SFS, (1864:11).

Som framgått av forskningsläget fanns vid denna tid en gryende debatt i Sverige kring dödsdömda fångars psykiska hälsa. 1901 kom en liberal motion i riksdagen om dödsstraffets avskaffande som tog avstamp i oron kring att brottslingarna inte var vid sina sinnens fulla bruk.⁹⁴

Lars Nilsson själv hoppades in det sista på att kungen skulle benåda honom, det vill säga omvandla straffet från döden till livstids fängelse. Detta intygade fängelseprästen Stenström i Malmö: ”Till det yttersta hängde hans hopp fast vid att K. Maj:t skulle af nåd skona honom från dödsstraffet ’honom såväl som alla andra’ – som han plögade uttrycka sig.”⁹⁵

Lars Nilsson hade stort fog för sin förhoppning. Den nya strafflagen, som antogs 1864, minskade kraftigt antalet brott som gav dödsstraff. Alla sådana brott skulle dessutom nu alltid få livstids fängelse som alternativt straff.

Trenden att gå från kroppsstraff till fängelsestraff gällde i hela västvärlden och fängelserna byggdes ut i rask takt under 1800-talet.⁹⁶ Michel Foucault, vars teori om brott och straff ligger som ramverk för denna uppsats, har torgfört tesen att det inte var humanism som främst låg bakom denna förändring i straffideologi, utan en önskan hos staten att straffa brottslingens själ snarare än kroppen.⁹⁷ Foucault får stöd i denna uppfattning även hos svenska forskare som Hanns von Hofer. Han skriver avgående den ändrade straffideologin: ”Den tidigare helt dominerande reform- och humaniseringsansatsen anses numera tämligen ofruktbar; istället prövas en rad sociologiska förklaringar.”⁹⁸

Foucault drar en rak parallell mellan 1700-talets tortyrmässiga avrättningar i Frankrike och 1800-talets ungdomsfängelse i Paris. På 1700-talet straffades kroppen på ett bestialiskt vis, på 1800-talet var det kontroll och disciplinering av de unga brottslingarna som var i fokus.⁹⁹ Samma resonemang finns i Martin Bergmans teologiska avhandling där han noterar tre olika historiska faser kring dödsstraffet. Den äldsta fasen kallar han för döendet som exempel, där ett utdraget lidande under tortyr ska avskräcka andra. Nästa fas kallar Bergman den konkreta döden – en snabb död, men den brutala avrättningen får gärna verka fasaväckande och i full offentlighet. Den sista fasen kallar han den abstrakta döden, med avrättningar utan publik på fängelsernas slutna gårdar, som ska genomföras så snabbt och effektivt som möjligt.¹⁰⁰

⁹⁴ Seth, 1984, s 203-204.

⁹⁵ Jakobsson, 1987, s 60.

⁹⁶ Se kapitlet historisk bakgrund i denna uppsats.

⁹⁷ Se kapitlet teoretisk ram i denna uppsats.

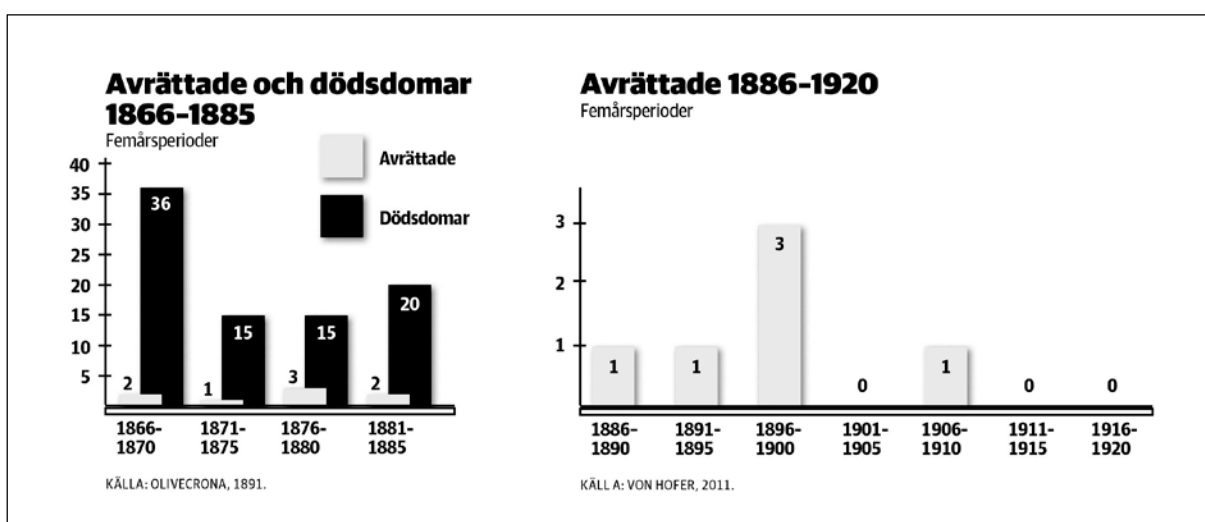
⁹⁸ von Hofer, Hanns, 2011, *Brott och straff i Sverige, historisk kriminalstatistik 1750-2010*, s 191.

⁹⁹ Foucault, 1974, s 9-14.

¹⁰⁰ Bergman, 1996, s 198.

Den ökade dehumaniseringen av dödsfången hör hemma i den abstrakta dödens fas – som konkret människa är denne ett problem och bör inte längre vara ett aktivt subjekt, utan ett objekt. Han betraktas allt mindre som människa och allt mer som en symbol. Sambandet är också tydligt med det nya fängelsesystemets ideal av den helt kontrollerade fången, vars självbestämmande reduceras till ett minimum.¹⁰¹

Efter den nya strafflagen i Sverige 1864 sjönk antalet avrättningar dramatiskt. Christer Feiff's forskning har visat att under den första halvan av 1800-talet avrättades 557 personer i Sverige – under den andra halvan av 1800-talet avrättades 95 personer. På 1900-talet, fram till 1920 då dödsstraffet i fredstid avskaffades, avrättades fyra fångar.¹⁰²

På min grafik här ovan syns till vänster förhållandet mellan antalet dödsdomar och antalet avrättningar under åren 1866 till 1885. Siffrorna är framtagna av opinionsbildaren och juristen Knut Olivecrona.¹⁰³ Det framgår mycket tydligt att de allra flesta fångar blev benådade av kungen, 86 dödsstraff under perioden resulterade i åtta avrättningar. Fångarna ”gjordes oskadliga för samhället inom straffängelsets murar”, som Olivecrona skrev själv.¹⁰⁴

Männe icke därföre tiden nu kunna anses vara inne att ur den allmänna strafflagen bortskaffa dödsstraffet? Vi tro det. Skulle man icke till en början kunna följa våra närmaste grannars exempel. I Finland har icke någon avrättning egt rum sedan 1826, eller under en tid av 65 år, i Norge icke efter 1875 eller under en period av 15 efter hvarandra följande år. Äro väl bland

¹⁰¹ Bergman, 1996, s 199.

¹⁰² Feiff, 1994, s 78.

¹⁰³ Olivecrona, 1891, s 161, tabell X.

¹⁰⁴ Olivecrona, 1891, s 251.

svenskarne grofva brott mer ofta förekommande än bland finnar och norrmän, så att afrättningar äro af nöden, för att här i landet 'värna statslivets normala fortgång'? ¹⁰⁵(Olivecrona, 1891, s 251).

Jag har inte lyckats finna motsvarande statistik för åren 1889 till 1920, som visar förhållandet mellan dödsdomar och avrättningar, men Hanns von Hofer har tagit fram statistik som visar antalet avrättningar under dessa år.¹⁰⁶ Grafiken finns på föregående sida och som syns var perioden 1896-1900 speciell med tre avrättningar. Vi vet ju nu att perioden var än mer anmärkningsvärd då dessa tre avrättningar skedde samma år, 1900.

Kung Oscar II, som var regent i Sverige mellan 1872 och 1907, uttalade redan 1876 i en diktamen till statsrådsprotokollet följande ord kring det tunga ansvaret med benådningsprocessen. Då handlade det om frågan om benådning till de senare avrättade mördarna Hjert och Tektor:

Mitt utöfvande i detta fall af den genom grundlagen mig tillerkända benådningsrätt skulle i verkligheten betyda intet mindre än upphörande af all tillämpning af det i nu gällande lag stadgade dödsstraff för mord, begångna under försvarade omständigheter. Men, oberoende af mina tankar angående dödsstraffets rättmätighet och lämplighet i allmänhet, är den öfvertygelsen hos mig djupt rotfäst, att jag genom det sätt hvarpå jag begagnar min benådningsrätt icke bör upphäfva en lag, hvilken stiftad af konung och riksdag gemensamt, det icke tillkommer mig ensam att ändra.¹⁰⁷

Det är tydligt att kungen helst skulle ha sett ett slut med dödsstraffen, men att han inte vill ställa sig över gällande lagstiftning. Min analys kring detta får även stöd i den grafik jag tidigare visat, som tydligt talar om att kungen i de allra flesta fall använde sin makt till att benåda – men inte alltid. Då hade ju lagen i realiteten ändrats och det ansvaret ville inte kungen ta på sig.

Den 25 maj 1900 hade kronprins Gustaf sammanträde med regeringen, konselj, och där meddelade han sitt beslut att avslå Lars Nilssons begäran om benådning. Originaldokumentet finns på Arkivcentrum syd och innehåller inga motiveringar till beslutet.¹⁰⁸

Kronprinsen var ställföreträdande regent på slottet då hans far, kung Oscar II, var på resa i England.¹⁰⁹ Dagen då kronprinsen avslag benådningen deltog kung Oscar II i en stor middag

¹⁰⁵ Olivecrona, 1891, s 251.

¹⁰⁶ von Hofer, Hanns, 2011, s 193.

¹⁰⁷ Skånska Dagbladet, 1900-05-31, se not 55.

¹⁰⁸ Kungliga bref år 1900, se not 63.

med prominenta gäster på slottet Wimborn House med ”sina magnifika våningar”, som *Sydsvenska Dagbladet* rapporterade.¹¹⁰ Efter besöket i England åkte kung Oscar direkt till Paris där han deltog i den stora världsutställningen, berättar hovets Bernadottebibliotek.¹¹¹ *Sydsvenskan* skrev: ”Konung Oscar ankommer torsdag till Paris.”¹¹²

Det faktum att avslaget på benådningen togs av kronprinsen och inte av Oscar II själv, som var omvittnat villig att ge nåd, togs av *Skånska Dagbladet* som huvudorsak till avslaget:

Häraf framgår att tronföljaren beträffande tillämpningen af dödsstraffet intager en annan ståndpunkt än hans kunglige fader, hvilken säges alltid hafva benådat mördare, såvida någon enda af hans rådgifvare tillstyrkt nåd.¹¹³

Men senare forskning har visat att kung Oscar II hade brevväxling med statsminister Erik Gustaf Boström, lantmannapartiet, inför benådningsbeslutet.¹¹⁴ Så att kronprinsen agerade helt på egen hand förefaller inte sannolikt. Statsminister Boström ska inte förväxlas med sin namne, filosofen Christoffer Boström som var dödsstraffets främste tillskyndare under 1800-talets debatt i Sverige.¹¹⁵

Vad var det då som hade hänt? Varför avrättades tre personer under samma år när praxis i Sverige var att mördare benådades? Svaret som forskningen ger är entydigt och går att härleda till en våldsam natt ombord på ångfartyget Prins Carl på Mälaren.

Båten avgick klockan åtta på kvällen den 16 maj 1900 från Arboga till Stockholm. Ombord fanns även en Johan Filip Nordlund, som på natten kom att begå ett av svensk kriminalhistorias värsta massmord. Beväpnad med kniv och revolver stack han ned och sköt passagerare och besättning på båten. Nordlund dömdes senare till döden för sina fem mord och åtta mordförsök.¹¹⁶ Skräckupplevelserna på båten blev enormt uppmärksammade i Sverige och skapade en våg av hämndkänslor. Veckotidskriften *Hvar 8 Dag* skrev:

Aldrig har i vårt land sinnena varit mera af avsky upprörda än efter underrättelsen av det fasansfulla illdåd som utfördes å ångaren Prins Carl den 16 dennes på natten. Ej ens följder av anarkismens irrläror kunna gifva en förklaring till något så gräsligt.¹¹⁷

¹⁰⁹ Bergman, 1996, s 98.

¹¹⁰ *Sydsvenska Dagbladet*, 1900-06-01, se not 55.

¹¹¹ Mail från Bernadottebiblioteket Kungliga husgerådskammaren 2016-02-19.

¹¹² *Sydsvenska Dagbladet*, 1900-05-28, se not 55.

¹¹³ *Skånska Dagbladet*, 1900-05-31, se not 55.

¹¹⁴ Seth, 1984, s 202, Bergman, 1996, s 98.

¹¹⁵ Se kapitlet historisk bakgrund i denna uppsats.

¹¹⁶ Jakobsson, 1987, s 62-70.

¹¹⁷ Bild på tidningssida i *Hvar 8 Dag* 1900, Jakobsson, 1987, s 67.

Både Ivar Seth och Martin Bergman pekar på att det var Nordlunds massmord som påverkade kronprinsen – och indirekt kungen – att avslå Lars Nilssons benådning.¹¹⁸ Belägg för detta kan hittas i almanackan. Kungen hade två benådningssärenden att hantera under våren år 1900; dels Löderupsmördaren Lars Nilsson och dels 20-åriga Theodor Julius Sallrot, som dömts till dödsstraff för ett rånmord i Johannishus i Blekinge. Sallrot och Nilssons nådeansökningar behandlades nio dagar efter massmordet på ångbåten – båda fick avslag. Kronprinsen avlog Sallrots och Nilssons begäran vid samma konselj, den 25 maj.¹¹⁹ Att även Sallrot avrättades, med halshuggning på fängelset i Karlskrona den 5 juli 1900, var än mer anmärkningsvärt då HD enhälligt hade röstat för benådning på grund av hans ungdom.¹²⁰

Som jag tidigare nämnt finns brevväxlingen mellan statsministern och kungen bevarad. Dagen efter Nordlunds massmord på ångbåten skrev statsminister Boström till kungen:

I den förvildning och förråelse varom detta brott jämte flera andra bär vittne, har jag ett ytterligare bevis för min uppfattning att det är nödvändigt visa, att det ej är förgäves, som överheten bär svärdet i sina händer”¹²¹

Den 21 maj svarade kungen – som alltså då befann sig i England:

Vad du säger i anledning av mordet är en sorlig men ovederlägglig sanning, och kan nära nog rubba min mening om dödsstraffet och dess nödvändighet. Det vissa är att i intet av de citerade fallen jag finner några objektiva nådeskäl. Vad Sallrot beträffar ha vi redan talat om saken, men kan ju vidare betänkas. Svårt dock för mig där att gå emot alla vederbörande i domstol och departement. Men de båda andra fallen tycker jag för det n.v, det är på avstånd sedda, alldeles klara. Det sista gräsliga massmordet å ångbåten Prins Carl kan helt enkelt inte föranleda nåd och där må HD mfl säga vad de vilja. Även om Nordlund befinnes galen så kan jag ej se annat än att lagen får ha sin gång ifall han livdömdes.¹²²

Som vi redan vet brydde sig inte kronprinsen om Högsta domstolens åsikt i fallet med Sallrot. Johan Filip Nordlund ansökte aldrig om nåd, han avrättades i Västerås den 10 december 1900, i vad som kom att visa sig vara den näst sista avrättningen i landet. Den sista avrättningen i Sverige skedde 23 november 1910 då Johan Alfred Ander avrättades i Stockholm för rånmord. Det var också första och sista gången som en giljotin användes i Sverige.¹²³ I

¹¹⁸ Seth, 1984, s 202 och Bergman, 1996, s 97.

¹¹⁹ Kungliga bref år 1900, se not 63.

¹²⁰ Seth, 1984, s 203.

¹²¹ Bergman, 1996, s 98.

¹²² Bergman, 1996, s 98.

¹²³ Bruun, 2010.

Sveriges riksdag hade förslag om att använda en maskin som avrättningsmetod diskuterats sedan 1877 med hänvisningen till att maskinen gjorde dödandet både tryggare för fången och effektivare.¹²⁴ Michel Foucault ansåg i *Övervakning och straff* dock inte att giljotinens intåg som dödsmaskin gjorde skådespelet kring dödsstraffet mindre. Men konstaterade att det mekaniska redskapet markerade en ny etik för det lagliga dödandet.¹²⁵

Bland svenska politiker fanns också uppfattningen att det var massmordet på Mälaren som var främsta orsaken till att Sallrot och Nilsson inte blev benådade.¹²⁶ I riksdagens lagutskott året efter, 1901, skrev den liberale motståndaren till dödsstraffet, Carl Lindhagen:

Bland sakkunnige är därför den meningen ganska allmän, att i avslagen å Sallrots och Nilssons nådeansökningar, ligger en bestämd brytning med de grundsatser, som efter år 1864 gjort sig gällande i fråga om benådningsrättens utövning och därmed även i viss mån ett omintetgörande av de hittills vunna resultaten av strävandena på vägen mot dödsstraffets avskaffande. Huruvida nu detta betyder en varaktig omkastning i grundsatser eller blott innebär en tillfällig yttring av den allmänna misstämning som uppstod omedelbart efter Nordlunds blodsdåd, därom äro gissningarna ganska delade.¹²⁷

Ytterligare belägg för att avslaget på benådningsansökningarna var ett tillfälligt undantag från rådande praxis finns i form av en rapport i YA samma dag som Lars Nilsson avrättades, den 23 augusti 1900, om att en annan dömd mördare, Vesterlund från Göteborg, blivit benådad av kungen och fått sitt dödsstraff omvandlat till livstids fängelse.¹²⁸

Även i mina undersökta skånetidningar blev Nordlunds massmord på Mälaren mycket stort uppslaget. Rapporteringen fortsatte i dagar och kom helt att överskugga nyhetsrapporteringen om Lars Nilssons avslagna nådeansökan.¹²⁹ Det var tydligt att även skånsk media påverkades av den upprörda stämningen i landet efter massmordet. Så här skrev liberala *Ystads Allehanda* i en lång krönika om individens kontra samhällets ansvar för brott:

... Med alla sina fel och svagheter – något fullständigt samhällsskick står väl knappast att ernå – torde dock ej samhället ha någon skuld till Nordlunds illdåd ... Inför sådana ogärningar får ej samhället stå maktlöst – det gäller att

¹²⁴ Seth, 1984, s 180.

¹²⁵ Foucault, 1974, s 23.

¹²⁶ Seth, 1984, s 208.

¹²⁷ Seth, 1984, s 208.

¹²⁸ Ystad Allehanda, 1900-08-23, se not 55.

¹²⁹ Skånska Dagbladet och Arbetet och Sydsvenska Dagbladet, 1900-05, se not 55.

risa och tukta, då lämpor och goda ord ej ha åsyftad värkan. Man kan därför ej förvånas över de tvenne dödsdomar, som i dagarne från högsta ort fälts över blekingsynglingen Sallroth, som lömskt och rätt pinade ihjäl sin kamrat, samt den i våra orter bekante Löderupsmördaren Lars Nilsson, vars mord å en värmlös kvinna i hjärtlöshet och omänsklighet svårligen kan överträffas.¹³⁰

Socialdemokratiska *Arbetet* intog en mer kritisk hållning till kronprinsens beslut om Sallrot från Blekinge. I en kommenterande artikel den 31 maj framhöll tidningen att HD enhälligt tillstyrkt benådning av Sallrot. ”Denna dödsdom har alltså kronprinsen-regenten helt tagit på sitt eget samvete.”¹³¹ Tidningen ironiserade också öppet med det faktum att i ett snarlikt brottsfall på 1890-talet, då en greve Mörner mördat sin egen bror, hade kunglig majestät benådat brottslingen. ”*Grefven* skonade man”, avslutade tidningen syrligt med ordet greve i kursiv text för att understryka klasstillhörigheten.¹³²

Frisinnade-liberala *Skånska Dagbladet* krönikerade den 31 maj också över de stundande avrättningarna. Men det fanns ingen kritik mot beslutet kring Nilsson. Snarare skrev de att allmänheten ”som icke gerna födjupar sig i några psykologiska eller rättsfilosofiska deduktioner” knappast tyckte synd om mördarna. Lars Nilsson beskrevs i tidningen som ”menniskodjur”.¹³³

I och med kronprinsens avslag på Lars Nilssons benådningsansökning var den rättsliga processen över och då återstod bara väntan på avrättningen. Det kom att ta nästan tre månader.

¹³⁰ Ystads Allehanda, 1900-06-02, se not 55.

¹³¹ *Arbetet*, 1900-05-31, se not 55.

¹³² *Arbetet*, 1900-05-31, se not 55.

¹³³ *Skånska Dagbladet*, 1900-05-31, se not 55.

3.3 Straffet

Fler personer igenkände honom efter det porträtt Skånska Dagbladet förut meddelat af honom, och inom kort spriddes ryktet om hans hitkomst från hamnen ut i staden. Själv for hr Dahlman med son ut till fängelset, der rum för dem iordningsställdt. Hans hemska attiralj forslades strax ut till fängelset

¹³⁴

Så skrev *Skånska Dagbladet* den 20 augusti år 1900. Mannen i fråga som anlänt till Malmö var Anders Gustaf Dahlman, Sveriges siste bödel. Den attiralj som tidningen skrev om var hans handbila, den stora yxa som han använde i sitt arbete som skarprättare i statlig tjänst.

I mitten av augusti år 1900 stod det klart att avrättningen av den dömda fången Lars Nilsson var nära förestående. Riksbödeln Dahlman hade kommit till Malmö tillsammans med sin assistent och tillika son på ångfartyget *Aelus*.¹³⁵ Men media hade fortfarande inte fått besked om vilken dag avrättningen skulle ske.

Dröjsmålet – det gick nästan tre hela månader från avslaget på nådeansökan till avrättningen – ansågs helt och hållet bero på den ovanligt långa beredsetiden. Lars Nilsson vägrade in i det längsta att böja sig inför Gud och acceptera sitt straff, så som det religiösa reglementet eftersträvade.¹³⁶ Fängelsepastorn Stenström hade en nyckelroll under Lars Nilssons sista tid så som ansvarig präst. Han skrev själv om Nilsson i sin berättelse till fängvårdsstyrelsen:

Till det yttersta hängde hans hopp fast vid att K. Maj:t skulle af nåd skona honom från dödsstraffet, 'honom såväl som alla andra' – som han plögade uttrycka sig. Då så ej skedde, vände sig den misstänksamma retligheten mot alla, och den medfödda, aldrig kufvade halsstarrigheten i förening med den bleka och i hög grad vidskepliga dödsfruktan gjorde honom till en av de oersonligaste dödsfångar som väl funnits.¹³⁷

Vad berodde det på att Lars Nilsson vägrade att göra som prästen ville? Trots att det bara innebar längre väntan på det oundvikliga. Det är inte orimligt att tänka sig att Nilsson blev så

Bödeln Dahlman.
Skånska Dagbladet,
23 augusti 1900.

¹³⁴ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-20, se not 55.

¹³⁵ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-20, se not 55.

¹³⁶ Se kapitel om beredelse i denna uppsats.

¹³⁷ Jakobsson, 1987, s 60.

bestört och besviken på sin avslagna nådeansökan att han tappade förtroendet för alla maktens människor – och en sådan var i hög grad kyrkans man vid den här tiden.

Fängesläkaren Thure Petrén på centralfängelset i Malmö¹³⁸ var en av dem som oroades av den förväntade avrättningen. Den sjunde juli 1900 skrev han ett brev till överläkare Ödman vid Lunds hospital, som gjort sinnesutlåtandet till Medicinalstyrelsen:

Högtärade Broder! Det börjar förefalla mig alltmera kusligt att låta den stackars Löderups-kraken afrättas, utan att göra något försök till ingripande i tingens gång. Skulle du kunna betro mig vid, att få låna ditt utlåtande om honom (kanske också journalen om det går för sig) ... Och då mannens förutvarande sinnestillstånd ju ansetts fullt tillräkneligt måste jag i detalj veta hur detta var om jag ska kunna med bestämdhet påvisa någon väsentlig ändring deraf.¹³⁹

Petrén riktade i brevet även kritik mot fängelsepastor Stenström:

Egentligen är det ju presten som har saken om hand men jag träffar honom aldrig och han är för övrigt obrutet omedtelsam mot mig. Jag är rädd han plötsligt anser all beredelse onyttig o hopplös och låter det gå till exekution.¹⁴⁰

På morgonen, torsdagen den 23 augusti skedde så avrättningen. Platsen var gården på cellfängelset i Malmö¹⁴¹ och en mindre skara män bevittnade händelsen. En av männen på fängelsegården var läkaren Petrén,¹⁴² vars åsikt om avrättningen vi fick klarlagt i brevet här ovan. Endast en redaktör från media var inbjuden, chefen för Svenska telegrambyråns kontor i Malmö, Malmberg. Hans korthuggna telegram från avrättningen kom att tryckas i samtliga undersökta medier:

För mordet å fröken Romare livdömde Lars Nilsson från Löderup avrättades i morse kl. 5 å här varande länsfängelse. Närvarande voro landssekreteraren Hallberg, fängelsedirektör Luthander, fängelsepredikant Stenström, fängesläkaren Petrén, polismästare Adler, professor Hjalmar Lindgren med amanuenserna Lewenhagen, Jönsson, Vallengren, Jakobeus, d:r Ekdahl, Teckomatorp, skolföreståndaren på straffängelset Wisén, chefen för svenska telegrambyråns Malmöfilial Malmberg. Sedan landssekreteraren uppläst domen framfördes fången bakbunden med förbundna ögon till den endast några få steg från utgångsdörren placerade stupstocken. Han uppgav djupa stönanden, men gjorde intet som hälst motstånd. Inom ett ögonblick var han lagd till rätta och med ett väl riktadt hugg skildes huvudet från kroppen,

¹³⁸ Seth, 1984, s 223.

¹³⁹ Fängesläkare Thure Petréns brev till professor Ödman vid Lunds Hospital, 1900-07-07, se not 76.

¹⁴⁰ Fängesläkare Thure Petréns brev till professor Ödman vid Lunds Hospital, 1900-07-07, se not 76.

¹⁴¹ Ambrius, 2004, s 143.

¹⁴² Ystads Allehanda, extrabladd 1900-08-23, se not 55.

varefter den samma överlämnades till läkarne för vetenskaplig undersökning.

143

Det här är den enda ögonvittnesskildring från avrättningen som jag har kunnat belägga. Delar av pressen i Skåne fick dock på omvägar mer information efter intervjuer med någon eller några av dem som fanns på plats på fängelsegården. Framförallt namngavs fängelsepastor Stenström som en av dem som lät sig intervjuas.

I *Skånska Dagbladet* den 23 augusti fanns vid sidan av telegrammet från Svenska telegrambyrån en bakgrund till fallet, en stor mängd detaljer som tidningen säger sig ha fått på ”enskild väg” samt information som tidningen fått av Stenström.¹⁴⁴ Uppgifterna som tidningen fått på denna ”enskilda väg” lämnar jag därhän av källkritiska skäl. Men pastorns berättelse till *SkD* ger fler pusselbitar.

Tidningen skriver att de av prästen fått veta följande om Lars Nilsson sista tid i livet: Nilssons sinnestillstånd hade lugnats ”så att knotet och missnöjet fått lemna rum för ånger och en känsla av ovärdighet”.¹⁴⁵ Kvällen före avrättningen hade pastor Stenström varit hos fången inne i cellen fram till elvatiden, därefter kom en annan kollega och fortsatte samtalen. Vid tretiden på natten kom Stenström tillbaka och fann då Nilsson vaken i sin cell med en bok. Han hade skrivit till sin fru och sin bror men kom att tänka på att han glömt en annan släkting. *Skånska Dagbladet* rapporterade:

På morgonen uttryckte han ånger över att han ej skrivit ett bref till sin gamle far i Hammenhög. Då pastorn sade att han kunde göra det nu, svarade han att han ej ville uppta tiden med det utan bad han pastorn att göra det istället. Sedan man ytterligare samtalat en stund, hvarunder Lars Nilsson uttryckte sitt beklagande af att han ej visste om han vore beredd att dö, kom fängelsedirektören strax före kl 5 och bad honom stiga upp och kläda sig, hvilket han ock genast gjorde. Så nedfördes han i en nedre botten belägen cell hvarest de sista förberedelserna vidtogs i det att hans händer på skarprättarens begäran belades med handbojor och ögonen förbundos. Vid bojornas påläggande sade fången att det var obehöfligt då han ändå ej ville göra motstånd.¹⁴⁶

Därefter gick de ut på fängelsegården där stupstocken stod monterad och klar. Pastor Stenström hade inte kunnat förmå Lars Nilsson att göra nattvardsritualen en sist gång, Nilsson hade sagt sig vara osäker på om han var värdig till att ta nattvarden och ”att han hellre afstode

¹⁴³ Ystads Allehanda, extrabladd 1900-08-23, se not 55.

¹⁴⁴ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-23, se not 55.

¹⁴⁵ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-23, se not 55.

¹⁴⁶ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-23, se not 55.

ifrån den än ådroge sig ytterligare ansvar genom ett ovärdigt begående af densamma.” Innan handbilan föll hördes dock Nilsson med tydlig röst be om förlåtelse för sitt brott. Tidningen avslutar: ”Så framträdde skarprättaren och hugget föll – kort, säkert och dödande.”¹⁴⁷

Jag har i min textanalys letat efter värdeord och andra former av värderingar som lyser igenom de kallt neutrala artiklarna i samband med avrättningen. De undersökta tidningarna, *Arbetet*, *Sydsvenska Dagbladet*, *Skånska Dagbladet* och *Ystads Allehanda*, hade samtliga en omfattande rapportering, men endast i undantagsfall reflekterande texter där det går att spåra en kritisk hållning.

Skånetidningarna år 1900 var snarlika till sin struktur. Annonser på hela förstasidan, ett fåtal sidor per utgivningsdag, någon enstaka teckning men inga fotografier och nyheter mestadels i notisform. Annonserna kunde ha budskap som ”ungerskt lantvin för 90 öre buteljen” på Gust. Wolke Vin & Spiritousaaffär på hörnet Södra Förstadsgatan/Regementsgatan i Malmö eller Carl Rosenqvists ”omtyckta hvetemjöl för hembakning” i affären på V Mårtensgatan i Lund. Tidningarna hade var sin dagliga följetong som kunde ha en rubrik som ”Akta din själ.” Utrikesnotiserna handlade främst om boerkriget i Sydafrika, boxarupproret i Kina eller allmänna nyheter från Norden.¹⁴⁸

Socialdemokratiska *Arbetet* var den tidning som tydligast ifrågasatte om Lars Nilssons mentala hälsa var sådan att dödsstraffet skulle ha verkställts, tidningen var tydlig med sin partifärg – under huvudet på förstasidan stod ”Organ för Sveriges socialdemokratiska parti, södra distriktet”¹⁴⁹. Tidningen hade den unge redaktören Axel Danielsson som ansvarig utgivare från starten 1887.

Dagen efter avrättningen av Lars Nilsson skrev *Arbetet* följande notis. Fängelsepredikanten är alltså Stenström och förkortningen M.T står för konkurrerande tidningen *Malmö-Tidningen*:

Apropos Löderupsmördaren har fängelsepredikanten uttalat som sin, enligt M.T, mening att 'Lars Nilsson icke efter domens fällande varit vid fullt och normalt förstånd'. Huru var det manne före domens fällande? Och i dödsögonblicket? Skulle det kunna tänkas att man här dömt och halshuggit en vettlös?¹⁵⁰

¹⁴⁷ Skånska Dagbladet, 1900-08-23, se not 55.

¹⁴⁸ Sydsvenska Dagbladet och Arbetet och Skånska Dagbladet 1900-05, se not 55.

¹⁴⁹ Arbetet, 1900, se not 55.

¹⁵⁰ Arbetet 1900-08-24 och Malmö-Tidningen 1900-08-24, se not 55.

Dessa rader är de mest ifrågasättande av hela Lars Nilsson-domen som jag hittat i min textanalys av mediabevakningen. Den kritik som *Arbetet* skrev går i linje med en forskning som Ivar Seth gjort som visar att socialdemokraterna, vid sidan av liberalerna, var det parti som drev debatten om dödsstraffets avskaffande i Sverige.¹⁵¹ Därför blir det på samma vis logiskt att dåtidens *Sydsvenska Dagbladet*, som betecknades som national-liberal men räknades in bland de konservativa tidningarna i Skåne¹⁵² inte hade några kritiska texter om avrättningen. De konservativa krafterna i riksdagen hade betydligt färre kritiska röster mot dödsstraffet.¹⁵³

Några dagar senare tog *Arbetet* åter upp frågan om Lars Nilssons psykiska tillstånd. Men nu riktades udden istället mot fängelseprästen, som pekades ut som ansvarig för att media fått detaljerad information inifrån den slutna avrättningen:

Det mest betänkliga i alt hvad fängelsepredikanten berättat, är hans tro på Lars Nilssons otillräknelighet. För den stora allmänheten måste en dylik uttaland misstanke verka pinsamt. Mot en sinnessjuk person kan ett straff, allra minst ett dödsstraff, icke verkställas. Hade fängelsepredikanten sådan uppfattning, skulle den innan det var för sent, å annat forum och på annat sätt framlagts. Vi skulle mycket misstaga oss om icke denna fängelsepredikantens klandervärda meddelsamhet kommer att medföra en allvarlig skrapa åt honom. Det kan ju möjligen påskynda hans förflyttning till – något bättre pastorat.¹⁵⁴

Frågan är varför *Arbetet* så tydligt bytte fokus? Från inlindad kritik mot avrättningen till att peka ut Stenström som ”klandervärd”. En förklaring kan vara att tidningen sökte syndabockar till att Nilsson blev avrättad. *Arbetet*, liksom hela övriga socialdemokratiska partiet år 1900, hade en kritisk grundsyn mot makten i Sverige och Stenström blev en kyrkans representant för denna. Han borde kunnat agera mer kraftfullt för att stoppa avrättningen, ansåg *Arbetet*.

Fängelsepastor Stenström själv tog även upp sin oro för Nilssons mentala hälsa i den berättelse han lämnade till fängelsestyrelsen kring sitt fruktlösa arbete med beredelsen:

Oresonligheten var så fix och oerhörd, att man mången gången kunde undra, om en normal människa kunde vara sådan under så allvarsamma omständigheter.¹⁵⁵

¹⁵¹ Seth, 1984, s 246.

¹⁵² Professor Lars-Åke Engblom, ordförande för Svensk presshistorisk förening, har hjälpt mig med de undersökta tidningarnas politiska färg och storlek 1898-1900.

¹⁵³ Seth, 1984.

¹⁵⁴ *Arbetet*, 1900-08-27, se not 55.

¹⁵⁵ Jakobsson, 1987, s 60.

Skånska Dagbladet, dåtidens ledande tidning i Skåne hade klart störst bevakning av Löderupsdramat och torgförde kritik mot avrättningen – men i en något oväntad riktning. ”Bödelsyxan har återigen i vårt land fullgjort sitt sorliga, allvarliga värf”, börjar texten som i allt väsentligt påminner om en ledare.¹⁵⁶ Det fanns inget spår av kritik mot själva verkställandet av domen, men däremot mot hemlighetsmakeriet och mot den långa beredsetiden i fängelset. Tidningen skrev att tidigare lagstiftning, avrättningar i Sverige fram till 1877 genomfördes i full offentlighet inför stora åskådarmassor, var att föredra. Tidningen påpekade att trots stängda dörrar hade det varit fritt fram för att utförligt skildra själva brottet och fångens tid i fängelset ”hvarigenom hans person i mångas ögon framstår som en martyr eller hjälte.”¹⁵⁷ *SkD* fortsatte:

Erfarenheten har också ådagalagt att genom en öfverdrifven hemlighetsfullhet vid exekutionen af lifdömda skvallret får fritt spelrum, så att rykten och legender uppstå, hvilka alls icke bidraga att upprätthålla aktningen för lagen och dess handhafvare.¹⁵⁸

Tidningen ansåg att det var större konsekvens i de tidigare avrättningarna då ”det väsentliga syftet med en mördares aflifande icke är utöfvandet av en blodig hämnd från samhällets sida utan en verksam skräck för andra brottsliga naturer.”¹⁵⁹ Att avskräckning är det tyngsta argumentet för dödsstraff framhåller även Inga Floto i sin moderna forskning kring dödsstraffdebatten i världen.¹⁶⁰ *Skånska Dagbladet* framhöll också medias viktiga roll för att blottlägga eventuella missförhållanden i fängelserna kring behandlingen av fångar som väntade på avrättning.¹⁶¹

Gällande den långa beredsetiden var det återigen pastor Stenström som hamnade i centrum. *SkD* ville mildra den börda som det innebar för prästen att ansvara för beredelseprocessen när en fånge var ovillig att nå försoning. Om lagen ändrades så att det fastslogs ett datum för avrättningen redan vid domens fastställande skulle både fången och prästen få mer sinnesro, ansåg tidningen:

¹⁵⁶ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-24, se not 55.

¹⁵⁷ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-24, se not 55.

¹⁵⁸ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-24, se not 55.

¹⁵⁹ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-24, se not 55.

¹⁶⁰ Floto, 2001, s 149-150.

¹⁶¹ *Skånska Dagbladet*, 1900-08-24, se not 55.

... och fängelsepredikanten befriades från ett ansvar inför sitt eget samvete som i vissa fall torde kunna kännas rent af förkrossande – under förutsättning att han är en rättrogen och samvetsöm statskyrkopräst.¹⁶²

SkD var den enda av skånetidningarna som i en av sina artiklar inför avrättningen använde ord som uppenbart rättfärdigade avrättningen. Några dagar innan bilan föll på fängelsegården rapporterade tidningen att bödeln Dahlman anlät till Malmö samt att gravplatsen på ett diskret hörn av Nya kyrkogården iordningställdes:

Der kommer han att hvila i naturens sköte, undangömd och i vacker grönska, men den hemska illgärning han under sitt liv hann fullborda, och för hvilken han måste böta med sitt huvud, torde sent glömmas¹⁶³

Det kan förefalla märkligt att en frisinnad-liberal tidning tog ställning för dödsstraff, men som Ivar Seth visat fanns det inte heller i riksdagen en tydlig skiljelinje mellan de olika ideologiska parterna ifråga om dödsstraffets avskaffande. Det var en djupt moralisk fråga där den personliga övertygelsen var avgörande.¹⁶⁴

Skånska Dagbladet publicerade även det sista brev, som Lars Nilsson skrev kvällen före avrättningen. Den Alma som nämns i brevet var hans 15-åriga styvdotter. Här är ett utdrag:

”Ack Elna, nu får jag fatta pennan för sista gången och låta dig veta att i morgon skall min sista timme slå och jag ber dig för sista gången om förlåtelse ... Om du vill hämta kläderna, så kan du fara in till Malmö eller också kan du skriva efter dem, annars kan det göra det samma. Nu säger jag Lars Nilsson för alltid farväl till dig och Alma och alla.”¹⁶⁵

3.4 Förslag till vidare forskning

Under arbetets gång med min C-uppsats har jag blivit allt mer betänksam av att kungen fortfarande in på 1900-talet helt ensam hade makt att rädda en medborgares liv undan avrättning. Även om juristerna i Högsta domstolen hade invändningar mot en avrättning, som i fallet med Lars Nilsson där en minoritet av ledamöterna ansåg att Nilssons mentala hälsa omöjliggjorde ett verkställande av dödsstraffet, så behövde kungen inte bry sig om dessa tvivel. Hans ord stod över alla juristers.

¹⁶² Skånska Dagbladet, 1900-08-24, se not 55.

¹⁶³ Skånska Dagbladet, 1900-08-20, se not 55.

¹⁶⁴ Seth, 1984, s 142.

¹⁶⁵ Skånska Dagbladet, 1900-08-25, se not 55.

En vidare undersökning av kungens benådningsbeslut under dödsstraffets sista decennier är en – så vitt jag kunnat utröna – stor forskningslucka som rymmer flera olika dimensioner, både rättshistoriskt, politiskt och demokratiskt. Dessutom ligger det någonstans en arkivskatt och bara väntar på att bli använd.

Rättshistorikern Ivar Seth arbetade ända fram till sin bortgång i juli 1977 med boken om dödsstraffdebattens politiska historia i Sverige. Efter det att Seth avled lämnade hans arvingar över manuskriptet till Stiftelsen för rättshistorisk forskning som lät färdigställa och publicera boken *Överheten och svärdet* inom bokserien Rättshistoriskt bibliotek 1984.¹⁶⁶

Stig Jägerskiöld, redaktör och den som hade huvudansvaret för att slutföra Ivar Seths gärning, skrev i förordet att Seth även hade tagit fram de nådeansökningar som inkommit från dödsdömda fångar, samt kungens beslut. Tanken var att detta material skulle bli till ytterligare en bok och publiceras av Institutet för rättshistorisk forskning.¹⁶⁷ Jag har varit i kontakt med dagens företrädare för stiftelsen, men inte fått klarhet i om denna bok någonsin blev utgiven. Den blev i alla fall inte utgiven före 1996.¹⁶⁸

Jag har läst två av benådningsprotokollen från år 1900, det för Lars Nilsson samt för Teodor Sallroth, som båda fick avslag på sina ansökningar.¹⁶⁹ Protokollen innehåller inga nya fakta eller motiveringar, men det går sannolikt att leta efter intressanta mönster i materialet. Om fler benådningar avslagits i samband med andra, stort uppmärksammade mordfall har rättssäkerheten satts ur spel - om brottslingars liv kunde påverkas av andra brottslingars gärningar.

4 Resultat och avslutande diskussion

Michel Foucault, en av 1900-talets allra mest citerade forskare och teoretiker, blev bland annat världsberömd för sin teori om den verkliga anledningen till den ändrade straffideologi som svepte över västvärlden under 1800-talet. Det var inte humanism som drev förändringen, hävdade Foucault. Utan det var makten i samhället som hade ändrat synen på sina medborgare, nu skulle befolkningen kontrolleras, disciplineras och tuktas själsligen. ”Der skal ikke straffas mindre, men bedre”, som den danska historikern Inga Floto skriver om Foucault.

¹⁶⁶ Seth, 1984.

¹⁶⁷ Seth, 1984, redaktör Stig Jägerskiölds förord.

¹⁶⁸ Framgår av genomgången av utgivna skrifter från Institutet för rättshistorisk forskning som finns i slutet av Bergmans bok, 1996.

¹⁶⁹ Kungliga bref år 1900, se not 63.

Flera andra forskare, som jag använder i min uppsats, ger stöd åt Foucaults teorier. Von Hofer, Bergman, Forsberg och Anners är alla inne på samma linje.

I min undersökning har jag inte kunnat belägga Foucaults teori, vilket inte är så underligt då jag studerat källmaterial som är på en betydligt mer konkret nivå än Foucault och då jag enbart studerat ett enda fall och under en kort tidsrymd. Men Foucault har varit viktig i min analys för att jag skulle se de stora linjerna i utvecklingen. Jag har jag kunnat visa att förändringen i straffideologi var en lång och utdragen process, där den gamla tidens tänkande länge var rådande jämte den nya. Trots nya fängelser och ändrade lagar fortsatte avrättningarna i Sverige ända in på 1900-talet. Foucault beskrev det gamla systemet som att kungen ägde de dömdas kroppar, i det nya systemet blev fångens kropp samhällets ägodel.

När Lars Nilsson, som tidigt erkände att han dödat butiksbiträdet Katarina Romare i samband med sitt inbrott i Löderup, dömdes till döden var det två representanter för den gamla ordningen som hade det yttersta avgörandet och som indirekt bestämde när avrättningen skulle ske; kungamakten och kyrkan. Ett Sverige som känns betydligt mer medeltid än 1900-tal.

Mitt syfte med uppsatsen har varit klart uttalat och nära kopplat till mina vetenskapliga frågor. En av mina två frågeställningar löd: *Hur fortlöpte den juridiska processen mot Lars Nilsson från gripande till verkställande av dödsstraffet?* Jag har kunnat svara i detalj på den frågan genom noggrann genomgång av en stor mängd arkivmaterial. Rättsprocessen kan sägas vara symptomatisk för det faktum att vi här hade två olika rättsdiskurser som verkade samtidigt. Först var det den moderna, civila världen som agerade. Kronolänsman gjorde husrannsakan hos den misstänkte, grep och häktade Lars Nilsson. Häradsrätten gjorde en mycket noggrann rannsaking mot Nilsson och dömde helt enligt lagboken. Det vill säga till dödsstraff för mord. Hovrätten tog över målet, begärde en sinnesundersökning som gjordes vid Lunds Hospital, och kom fram till samma domslut. De invändningar som gjordes från läkarhåll om Nilssons psykiska tillstånd bedömdes inte som tillräckliga för att undvika dödsstraff. Landets högsta jurister i HD gick igenom domarna och kom fram till – i oenighet, det ska framhållas – att Nilssons dödsstraff var i sin ordning.

Där ändade den moderna världen och den ålderdomliga tog över.

Sedan lång tid bakåt i historien hade den svenske kungen sista ordet över alla avrättningar i landet. Kungen kunde strunta i alla juristers och läkares sakkunskap och personligen fatta det sista, stora beslutet - liv eller död. I Lars Nilssons fall var det kronprins Gustaf som var tjänstgörande kung på slottet i Stockholm och som skrev under beslutet som beseglade Löderupsmördarens öde. "Gustaf" står det som namnteckning, skrivet i bläck på det

originaldokument jag letade fram på Arkivcentrum syd i hovrättens arkiv *Kungliga bref år 1900*. Du kan själv läsa handlingen, som finns bifogat som bilaga.

Sedan var det kyrkan som tog över. Det var år 1900 fortfarande en självklarhet att fängelseprästen skulle göra sitt yttersta för att förmå den dödsdömde fången att böja sig inför Gud och villigt ta sitt straff. Pastor Stenström på fängelset i Malmö höll hela sommaren 1900 på med sina samtal med Nilsson. Stenström beskrev den viljestarke fången som ”en av de oersonligaste dödsfångar som väl funnits”. Någon sista nattvard fick han aldrig fången att ta.

Att tillföra nya fakta till forskningen kring dödsstraffets avskaffande i Sverige är viktigt ur ett historiskt perspektiv. Förslag till vidare forskning diskuterade jag i det föregående kapitlet. Jag har med min uppsats kunnat tillföra ny kunskap, både om själva brottfallet med Löderupsmördaren – som inte varit föremål för några djupare analyser tidigare – samt om hur skånemedias ställningstagande kring dödsstraffet såg ut rent konkret runt förra sekelskiftet. Min första frågeställning i denna uppsats har handlat om medias rapportering av Löderupsdramat: *Hur märktes debatten kring dödsstraffet i Sverige i den skånska lokalpressens bevakning av Lars Nilssons rättegång, dom och avrättning?* Denna fråga har jag kunnat besvara genom att noga gå igenom fyra olika skånska tidningars samlade bevakning, från brottet i december 1898 till avrättningen i augusti 1900. Min hermeneutiska ansats i uppsatsen har verkat så att jag satt mig in i dåtidens tankevärld för att försöka förstå på ett bättre sätt. Jag har så att säga använt glasögon från den tiden när jag läst tidningarna.

Svaret på min fråga om dödsstraffdebatten märktes i spalterna är: ja, men väldigt lite.

Jag har blivit överraskad av att så lite ifrågasättande av dödsstraffet syntes i tidningarna. Vid den här tiden hade dödsstraffets motståndare debatterat frågan i Sveriges riksdag i flera decennier, som Ivar Seths forskning visat. Redan 1867 var riksdagen ytterst nära att anta ett förbud, förslaget föll i den nya tvåkammarriksdagen med bara en enda rösts övervikt, enligt Seth. Men dödsstraffet var en tydligt moralisk fråga, även för politikerna. Det fanns ingen tydlig ideologisk skiljelinje i riksdagen så pass tidigt i processen. På samma vis är det rimligt att tro att det var respektive ansvarig utgivare på de svenska tidningarna som satte sin prägel på rapporteringen av Löderupsdramat.

När socialdemokraterna fick ökat inflytande i svensk politik, mot slutet av 1800-talet, blev det en tydligare politisk skiljelinje om dödsstraffet. Seths forskning har visat att det var socialdemokrater och liberaler som främst drev på den lagändring som trots allt skulle komma. Min undersökning har visat att det var socialdemokratiska *Arbetet* som främst riktade kritik mot avrättningen av Lars Nilsson. Det som *Arbetet* ifrågasatte var det faktum att rättsapparaten inte tog tillräckligt intryck av läkarutlåtandet om Lars Nilssons sinnestillstånd.

Löderupsmördaren led med stor säkerhet av epilepsi och enligt dåtidens medicinska expertis kunde sjukdomen påverka en persons sinnestillstånd så mycket att det kunde ha stor juridisk vikt. Strafflagen var tydlig med att en sinnessjuk människa inte kunde avrättas.

Slutligen har jag kunnat visa att Lars Nilsson med stor sannolikhet hade ren otur när han inte blev benådad av kungamakten, så som praxis var. Tidigare forskning, som Ivar Seth och Martin Bergman gjort, visar samma sak som jag kommit fram till; det var den nationella vrede och det hämndbegär som massmördaren Nordlund väckte på våren år 1900 som påverkade kronprinsen till att avslå Lars Nilssons nådeansökan. Kronprinsens beslut om att Lars Nilsson skulle avrättas togs nio dagar efter att Nordlund dödat fem människor på en båt på Mälaren.

5 Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor:

Universitetsbiblioteket, Lund, tidningsarkivet: *Arbetet* (socialdemokratisk), *Skånska Dagbladet* (frisinnad liberal), *Sydsvenska Dagbladet* (nationalliberal, konservativ) och *Ystads Allehanda* (liberal): för undersökningen relevanta nummer, från dec 1898 till augusti 1900.

Otryckta källor:

Arkivcentrum Syd, Lund, landsarkivet: *Ingelstads och Järrestads häradsrätts arkiv*, dombok för urtima ting 1895-1899. Rannsaking och dom mot Lars Nilsson 15 december 1898 till 1 februari 1899.

Ingelstads och Järrestads häradsrätts arkiv, i akten om Lars Nilsson finns även följande utredning och korrespondens: Lunds Hospitals journal över Lars Nilsson 1 juni 1899 till 4 januari 1900, fängelseläkare Thure Petréns brev till professor Ödman vid Lunds Hospital den 7 juli 1900, Lars Nilssons brev till professorn vid Lunds Hospital den 6 nov 1899.

Hovrätten för Skåne och Blekinges arkiv, Kungliga bref 1900, benådningsbeslut för Lars Nilsson och Theodor Sallrot 25 maj 1900.

Riksarkivet, Stockholm: *Högsta Domstolens arkiv*; HD koncepter 1900, protokoll över behandling av hovrättens dom mot Lars Nilsson.

Högsta Domstolens arkiv; handlingar från ärendeakten 538 i HD:s besvär och ansökningsmål 25 maj 1900, överläkare Ödmans utlåtande om Lars Nilssons sinnestillstånd till Kungliga medicinalstyrelsen.

Kungliga medicinalstyrelsens arkiv; skrivelse till Kunglig befallningshavare och hovrätten rörande begäran om sinnesundersökning av Lars Nilsson på Lunds Hospital 12 maj 1899.

Litteratur:

- Ambrius, Jonny, *Liv och död på Malmöhus – ett fängelses historia*, (Malmö, Corona, 2004).
- Anners, Erik, *Straffteorierna i Svensk rättshistoria*, (Uppsala, Juridiska föreningen, 1966).
- Bergman, Martin, *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-1900 tal*, (Stockholm, Institutet för rättshistorisk forskning, 1996).
- Bruun, Jan-Eric, "Sista avrättningen i Sverige", i *Populär Historia*, 11/2010, <http://www.popularhistoria.se/artiklar/sista-avrattningen-i-sverige/> (hämtad: 2016-05-05).
- Dahlgren, Stellan och Anders Florén, *Fråga det förflutna*, (Lund, Studentlitteratur, 1996).
- Feiff, Christer, "Den dödsdömdes väg till stupstocken" i *Dödens riter*, (red) Kristina Söderpalm, (Stockholm, Carlssons, 1994).
- Floto, Inga, *Dödsstraffens kulturhistorie, ritualer och metoder 1600-2000*, (Köpenhamn, Museum Tusulanum, 2001).
- Forsberg, Björn, "Cellfängelsets historia", i *Populär Historia*, 7/2008, <http://www.popularhistoria.se/artiklar/cellfangelsets-historia/> (hämtad: 2016-04-08).
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff, fängelsets födelse*, (Lund, Arkiv förlag, 1974, upplaga 1987)
- von Hofer, Hanns, *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750-1982. Diagram, tabeller och kommentarer*, SCB, Stockholm, 1984. <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Historisk-statistik/Utvalda-kallor-efter-amne/Rattsvasende/> (hämtad: 2016-05-02).
- Jakobsson, Svante, *Dödsfångars beredelse : en brydsam plikt för fängelsepräster i gången tid*, (Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1987).
- Olivecrona, Knut, *Om dödsstraffet*, (Uppsala, W Schultz förlag, 1891).
- Oscar I, Om straff och straffanstalter, i *Tankar om giljotinen – klassiska texter mot dödsstraffet*, (red) Lars-Åke Augustsson, red (Stockholm, Hjalmarsson & Högberg förlag, 1840, återutgivning 2008).
- Seth, Ivar och Stig Jägerskiöld, *Överheten och svärdet. Dödsstraffdebatten i Sverige 1809-1974*, (Stockholm, Institutet för rättshistorisk forskning, 1984).
- Qvarsell, Roger, *Utan vett och vilja, om synen på brottslighet och sinnessjukdom*, (Stockholm, Carlssons förlag, 1993).

6 Bilaga

Kronprinsens avslag på Lars Nilssons benådningansökan. Ur hovrättens arkiv, Kungliga bref 1900.

